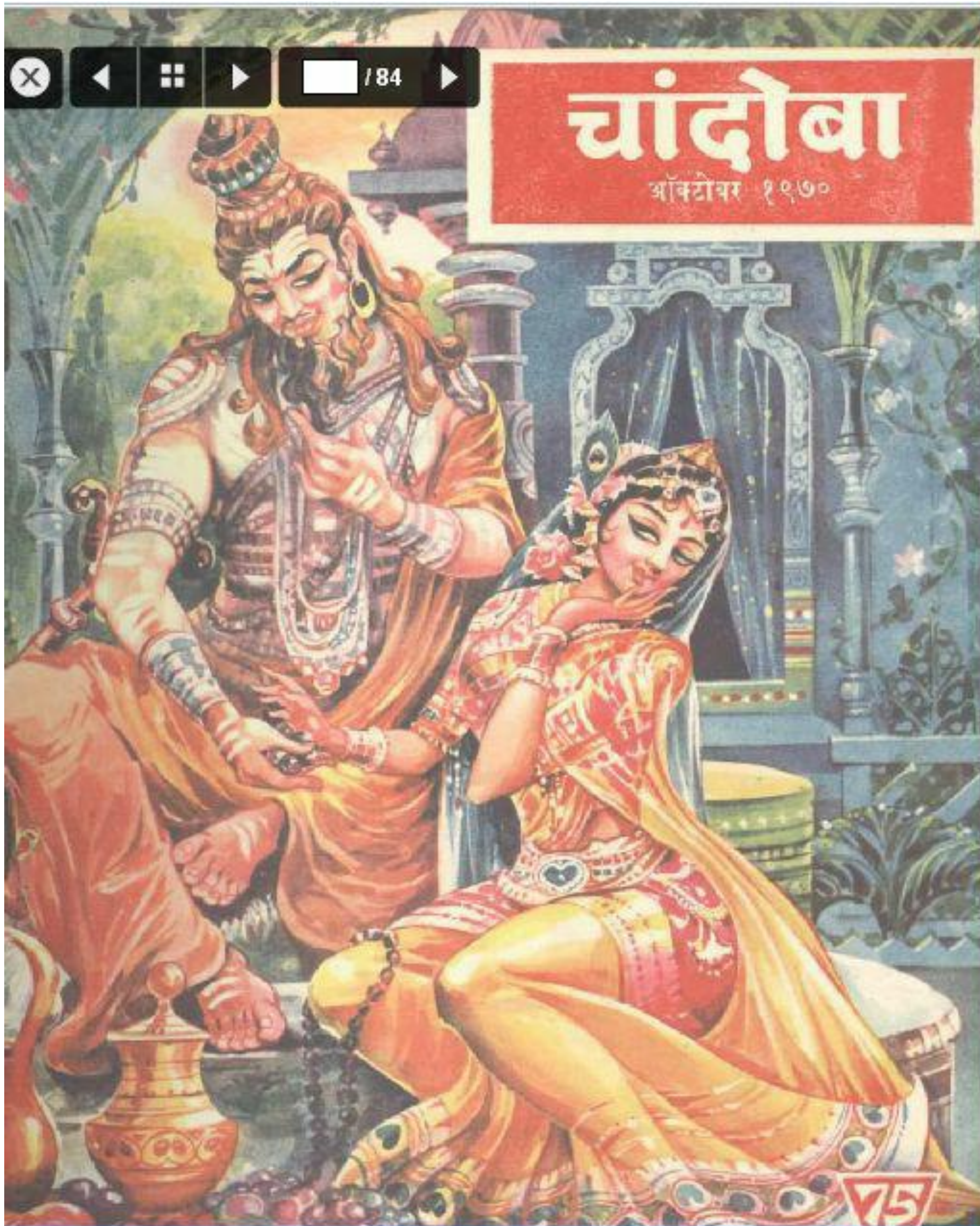

/84
चांदोबा
ऑक्टोबर १९७०
75

अमरवाणी

क्षीरोदधेश्च गांभीर्यं जानाति मथनाद्हरिः;
लेह्नाय तटं प्राप्तः कथं विद्याद्बिडालकः? ॥ १ ॥

[क्षीरसागर किती खोल आहे हे त्याचे मंथन करणाऱ्या विष्णूला माहीत आहे. परंतु नुसते दूध पिणाऱ्या भाटीला ते काय कळणार ?]

न भवति, न चिरं भवति, चिरंचेत्फले विसंवादी,
कोपस्सत्पुरुषाणां तुल्य स्नेहेन नीचानां । ॥ २ ॥

[दुष्ट दुर्जन मनुष्यात स्नेहमैत्री आणि सज्जन सत्पुरुषात क्रोध दिसणार नाहीत. दिसले तरी ते क्षणिक असतात. दोन्ही शक्य झाले तर शेवटी दिसणार नाहीत.]

राजन्, दुधुक्षसि यदि क्षिति धेनु मेतां
तेनाद्य वत्स मिव लोक ममुं पुषाण,
तस्मिश्च सम्य गनिशं परिपुष्यमाणे
नानाफलं फलति कल्पलतेव भूमिः । ॥ ३ ॥

[हे राजा ! भूमि रूपी गाईला दुहणे झाल्यास वासराचे पोषण रक्षण होते तसे प्रजेचे पालन पोषण कर. प्रजेचे पालन पोषण चांगले झाले तर भूमि कल्पवृक्षासारखी अनेक प्रकारची फळे देईल.]

अशिक्षित मंत्री

फारपूर्वी एका गावी एक गरीब शेतकरी रहात असे. त्याच्याजवळ फक्त एक गाय होती. ती शेताच्या बांधावरचे गवत चरत असे आणि तेवढ्यावर तिचे पोट भरे.

एकदा ती गाय जमिनदाराच्या शेता-नजीक चरत होती. शेत हिरवेगार होते. ते पाहून तिला मोह आवरला नाही व ती शेतात शिरून चरू लागली. जमिनदाराच्या नोकरांनी खूप बडविले. म्हणून गाय जागच्या जागी मेली.

गाय मेल्याने गरीब शेतकऱ्याला व त्याच्या बायकोला फार वाईट वाटले. त्याने जमिनदाराकडे जाऊन नुकसानभरपाई मागितली. जमिनदाराने नुकसान भरपाई देण्याचे तर दूरच, त्या बिचाऱ्याला नोकरा-करवी खूप बडवून हाकलून लावले.

शेतकऱ्याने घरी गेल्यावर ती गोष्ट आपल्या बायकोला सांगितली. ती म्हणाली— "जमिनदार असा अन्याय व अत्याचार करतो आहे तर आपण आपले गाऱ्हाणे राजाच्या दरबारात नेले पाहिजे. राजा प्रजावत्सल म्हणून प्रसिद्ध आहे. तो आपले गाऱ्हाणे नक्कीच ऐकेल.

परंतु गाऱ्हाणे राजाकडे कसे पोचवा-वयाचे? ती दोघं अशिक्षित होती. म्हणून त्यांनी एका फळीवर आपल्या झोपडीचे आणि जमिनदाराचा वाडा, जमिनदाराचे शेत, नोकरांनी मारहाण केल्याने मेलेली गाय वगैरेचे चित्र कोळशाने काढून शेवटी जमिनदाराने त्याला कोरडे मारवले होते त्यांचे चिन्ह म्हणून उभ्या रेषा काढल्या. अशातऱ्हेने फिर्यादीचा अर्ज तयार झाला.

ती फळी घेऊन शेतकरी राजधानीच्या वाटेने निघाला. वाटेत त्याला एक शिकारी भेटला. शिकाऱ्याने त्याला विचारले—"कोठे रे निघालास एवढी मोठी फळी घेऊन ?"

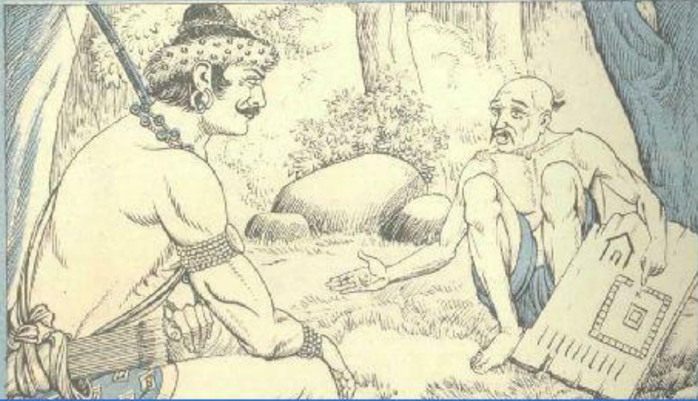
"राजाकडे एक फिर्याद नोंदवायला. माझ्या पाठीवर पहा ती बांधलेली आहे." शिकारी म्हणाली.

"कसली फिर्याद आहे बुवा?" शिकाऱ्याने चकित होऊन विचारले. शेतकरी म्हणाला–"अहो, काय सांगू? माझी एक चांगली गाय होती. तिला ठार केलं हो!" असे सांगून शेतकऱ्याने पाठीवरची फळी जमिनीवर ठेवून सर्व चित्रांचे वर्णन करून सांगितले.

शेतकऱ्याकडून त्याचे सर्व गाऱ्हाणे ऐकून घेऊन शिकारी म्हणाला–"तुझे गाऱ्हाणे बरोबर आहे. ही फिर्याद राजाकडे घेऊन गेलास तर राजा तुला बरोबर न्याय देईल." असे सांगून शिकारी निघून गेला.

तो शिकारीच त्या देशाचा राजा होता. पण ती गोष्ट शिकाऱ्याला माहीत नव्हती.

शेतकरी जंगल पार करून राजधानीत पोचला. त्याला राजवाड्यात जायला परवानगी मिळाली. तो सरळ राजाच्या सिंहासनाजवळ गेला. राजासमोर त्याचे मंत्री बसलेले होते. त्यावेळी राजा आपला दरबारी पोशाख करून बसलेला होता. म्हणून शेतकरी त्याला ओळखू शकला नाही. त्याने आपल्या जवळची फिर्यादीची फळी एका मंत्र्याच्या हातात दिली व म्हणाला–

"महाराज! ही माझी फिर्याद आहे. सर्व याच्यात लिहिले आहे."

मंत्री ती फळी पाहून चकित झाला. म्हणाला–"ही कसली फिर्याद? मला नाही कळले, हे सर्व काय आहे?" असे म्हणत त्याने आपल्या शेजारच्या दुसऱ्या मंत्र्याच्या हातात ती फळी दिली. एकामागून एक सर्व मंत्र्यांनी ती फळी पाहिली, पण ती फिर्याद काय आहे, हे कोणाला कळले नाही.

"हा कोणीतरी वेडापीर दिसतो आहे. याला बाहेर हाकलून लावा." सर्व मंत्री म्हणाले. राजाने त्यांना जरा थांबायला सांगून फळी आपल्या हातात घेतली आणि शेतकऱ्याला जवळ बोलावून म्हणाला–"हे चित्र तुझ्या झोपडीचे आहे ना?"

"होय महाराज!" शेतकरी म्हणाला.

"हा जमिनदाराचा वाडा आहे, नाही का?" फळीवरच्या दुसऱ्या चित्राकडे बोट दाखवून राजाने विचारले.

"होय महाराज! आपण बरोबर म्हणालात!" शेतकरी आनंदाने म्हणाला.

"शेताचे कुंपण येथे तुटले नाही का?" राजाने पुन्हा विचारले.

"होय महाराज!" शेतकरी म्हणाला.

"येथून तुझी गाय आत शिरली आणि जमिनदाराच्या नोकरांनी मारहाण

केल्यामुळें मेली. होय ना?" राजाने विचारले.

"होय महाराज! त्यामुळे माझे जे नुकसान झाले ते आता मी काय सांगू?" शेतकरी मोठ्या कष्टाने म्हणाला.

"या रेघा म्हणजे जमिनदाराने तुला फटके मारले ते आहेत नाही का?" राजाने विचारले.

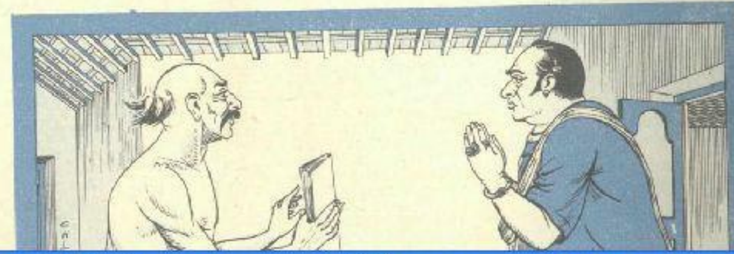
शेतकऱ्याला राजाने आपले गाऱ्हाणे बरोबर समजून घेतल्याबद्दल परमानंद झाला आणि म्हणाला–"महाराज! आपल्या हुशारीची मी आता कोणत्या शब्दात स्तुती करू? या सर्वांना तर काहीच कळले नाही." शेतकरी म्हणाला ते ऐकून सर्व मंत्री मोठमोठ्याने हसू लागले.

परंतु राजा म्हणाला–"बरे तर जा आता घरी आणि बायकोला सांग की गाऱ्हाणे राजाच्या दरबारी दाखल झाले आहे व राजा न्याय करणार आहे."

शेतकरी राजाचे आभार मानून व त्याचा निरोप घेऊन आपल्या घरी परतला. त्याच्या पाठोपाठ जमिनदाराला राजाचा हुकूम मिळाला.

जमिनदार स्वत: शेतकऱ्याच्या झोपडीत आला व त्याने स्वत: शेतकऱ्याजवळ माफी मागून राजाज्ञेप्रमाणे शेतकऱ्याला एक झोपडी व एक गोठा बांधून दिला. त्याशिवाय सात दुभत्या गाई देऊन साठ एकर पडीत जमीन शेतकऱ्याच्या नावी लिहून दिली आणि अशातऱ्हेने अन्याय केल्याबद्दल शेतकऱ्याची नुकसान भरपाई करून दिली.

शेतकरी व त्याची बायको त्यापुढे आनंदाने राहू लागले. तेव्हांपासून राजाच्या धर्मबुद्धीची शेतकरी वाखाणणी करू लागला. तो म्हणे–"अशा हुशार राजाने मोठमोठे पगार देऊन त्या अशिक्षित गावंढळांना मंत्री कां नेमले आहे?"

कुंकवाची डबी

प्राचीन काळी कुंतल नांवाच्या गावी चित्रद्रव नावाचा राजा राज्य करीत असे. त्याला तारामती नावाची एकच एक मुलगी होती. ती लग्नाला योग्य झाली तेव्हां एक विचित्र गोष्ट घडली. तारामती एक दिवशी चंद्रवर्मा नावाच्या एका सैनिकाबरोबर देवीच्या दर्शनाला निघाली. एका जागी तिला लोकांची गर्दी दिसली. गर्दी कां जमली आहे याची चवकशी करून यायला तिने आपल्या नोकराला पाठविले. चंद्रवर्मा परत येऊन म्हणाला–"कोणीतरी ज्योतिषी आहे, तो सर्वांचे भविष्य सांगत आहे."

"तर मग त्याला माझा विवाह कोणाशी होईल हे विचारून ये." तारामतीने असे सांगून नोकराला पुन्हां पाठविले.

तेव्हां चंद्रवर्मा म्हणाला–"राजकन्या! हे ज्योतिषी आपले पोट भरण्यासाठी लोकांना काय वाटेल ते सांगतात.

"मी तुला हुकूम दिला आहे, त्या हुकुमाचे पालन कर." राजकन्या रागाने म्हणाली.

चंद्रवर्मा आज्ञेप्रमाणे ज्योतिष्याला विचारून आला व म्हणाला–"राजकन्या! मी पूर्वी सांगितले होते ना, ज्योतिष्यांच्या गप्पांकडे लक्ष द्यावयाचे नसते.

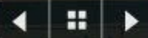
"वटवट बंद कर. तो काय म्हणाला ते मला सांग." तारामती म्हणाली.

"तो म्हणतो की आपले लग्न माझ्याशी होणार आहे?" नोकराने सांगितले.

ते ऐकून तारामतीला जास्तच राग आला. तिने कुंकवाचा करंडा नोकराच्या तोंडावर फेकला आणि म्हणाली–"दुष्टा! तू माझ्याशी लग्न करणार काय? आताच्या आता आमच्या राज्याच्या बाहेर निघून जा, नाहीतर तुझे डोके उडवीन." असे सांगून राजकन्या पुढे निघून गेली.

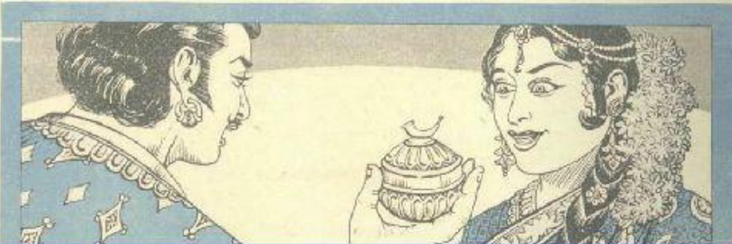
चंद्रवर्मांच्या कपाळाला एक जखम झाली. त्याने आपल्या फेटयाच्या टोकाने रक्त पुसले, कुंकवाचा करंडा उचलला आणि राज्याबाहेर निघून गेला.

कुंतल देश सोडून चंद्रवर्मा मालव नावाच्या राज्यात आला. त्यावेळी त्या देशाचा राजा मरण पावला होता. त्या देशाच्या रीतीप्रमाणे नव्या राजाची निवड होणार होती. एका हत्तीला सोंडेत एक माळ देऊन चंद्रवर्मा मालव देशाच्या राजधानीत पोचला त्याच दिवशी सोडण्यात आले होते. चंद्रवर्मा गर्दीत उभा होता आणि गंमत अशी की हत्तीने नेमकी त्याच्याच गळयात माळ घातली. प्रजेने त्याला हत्तीवर बसविले आणि त्याला आदरपूर्वक राजवाड्यात नेऊन त्याचा राज्याभिषेक करविला.

चंद्रवर्माने गादीवर बसल्यावर आपले नाव चंद्रसेन असे ठेवून घेतले. त्याने राजाला योग्य त्या सर्व विद्या व कला शिकून घेतल्या. मंत्र्याने त्याला विवाह करून घेण्याचा सल्ला दिला. अनेक देशांच्या राजकन्यांच्या तसबिरी आल्या. त्यात तारामतीचे चित्रपण होते. त्याला देवीच्या दर्शनाच्या वेळी घडलेली गोष्ट आठवली. त्याने तारामतीशीच विवाह करण्याचे ठरविले. तारामतीच्या वडिलांना मालव देशाच्या राजाशी आपल्या कन्येचा विवाह होणार या विचाराने परमानंद झाला.

चंद्रसेन आणि तारामतीचा विवाह थाटामाटाने झाला. तारामतीने आपल्या पतीला पाहिले आणि विचारले–"आपल्या कपाळावर हा वण कसला?"

चंद्रसेनने कुंकवाचा करंडा काढून दाखविला. तारामतीला देवीच्या दर्शनाला जात असता घडलेला प्रसंग आठवला व लाजेने मान खाली करून तिने जणुंकाही आपल्या चुकीची माफी मागितली.

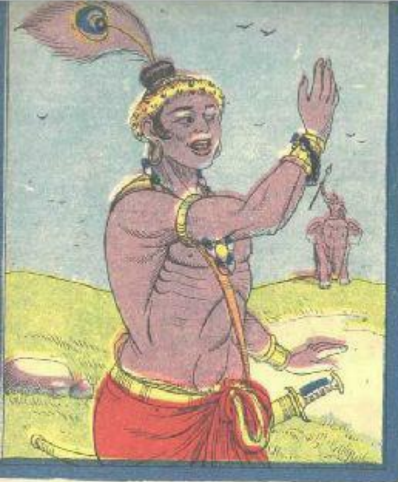
पडकें देऊळ

[३२]

[अजगराच्या घशातून पुजाऱ्याला शिखीमुख व त्याच्या साथीदारांनी वांचविले. शिखीमुख आपल्या अनुयायांच्या मदतीने पडक्या देवळाच्या शिखराच्या चारीबाजूची जमीन व दगडधोंडे खणून काढण्याचा उपक्रम करू लागला. त्याच वेळी मोठमोठे त्रिशूलधारी अघोरी हत्तीवर बसून आले आणि त्यांनी त्यांना घेरले. पुढे—]

समोर दिसणाऱ्या चार अघोरींच्या तोंडी आणखी शंभर अघोरी हत्तींवर चढून त्यांच्यावर चालून यायला तयार असल्याचे ऐकून शिखीमुख व विक्रमकेसरीबरोबर आलेले सर्व लोक घाबरून गेले. युद्ध केल्याशिवाय शत्रूच्या हातून पराभव मान्य करणे अपमानास्पद होते, त्याच बरोबर शत्रूचे आव्हान स्वीकारून युद्ध करण्यात ही आत्महत्या करून घेण्यासारखे होते. म्हणून सर्व किंकर्तव्यविमूढ होऊन जागच्या जागी उभे राहले.

विक्रमकेसरीला तर काय करावे, काहीच सुचले नाही. शिखीमुख मात्र ओरडला–"अजित व वीरभद्र! अरे, धावा पुढे आणि वृश्चिक नायक व नागसोम यांना धरून पाठीमागे ओढून आणा. हत्तीवर बसून येणाऱ्या त्या अघोरींशी ते दोघे काय लढणार? आपला जीव घालवून बसतील."

लगेच अजित व वीरभद्र पुढे धावले. नागसोम व वृश्चिक नायकाला त्यांनी त्यांचे दंड धरून थांबविले आणि शिखीमुखची आज्ञा त्यांना सांगितली. ते दोघे रागारागाने आपली आयुधे अघोरींना दाखवून हलवीत खाली माना घालून अगदी नाइलाज झाल्यासारखे परतले.

शिखीमुखने दगड व माती खणून काढण्याचे काम थांबविले आणि मोठ्याने ओरडून म्हणाला—"हे अघोरी आपले मित्र आहेत, आपले काही एक नुकसान करणार नाहीत. गोलभरा गावाच्या वाटेवर जंगलांत आम्ही यांच्या काही लोकांना भेटलो होतो. मला असे वाटते की हे आपल्याला मदतच करतील."

"होय, होय! यांना आपण भेटलो होतो खरे, पण हे लोक क्रूर आहेत." लंगडा जांगला म्हणाला.

"ते खरे असो या नसो, त्यांचा नायक घोरचित्त याने आपल्याला अभयदान दिलं आहे. ही, पहा, त्याने स्वतः ही रुद्राक्षमाला माझ्या हातात बांधली आहे." असे म्हणत शिखीमुखने आपल्या दंडातली ती रुद्राक्षमाळा सर्वांना दिसेल अशातऱ्हेने धरून हात वर उचलला.

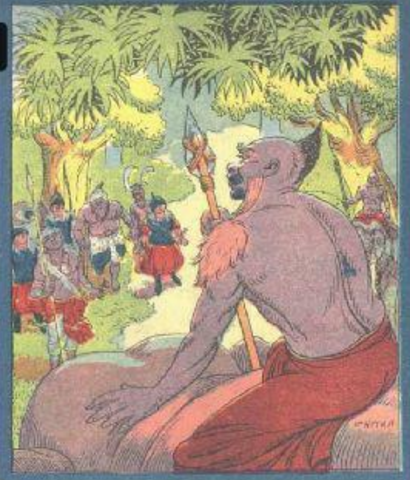
विक्रमकेसरीला ब्रह्मपुत्र नदीच्या खोऱ्यातली ती गोष्ट आठवली. तो स्मित करून शिखीमुखला म्हणाला—"शिखी! तू म्हणतोस ते बरोबर आहे. हे लोक आपल्याला कोणत्याही प्रकारे त्रास देणार नाहीत. उलट त्यांच्या हत्तीच्या मदतीने हे खडक बाजूला सारणे सोपे होईल."

"मला पण तेच वाटते आहे. पण समजा हे घोरचित्ताचे शिष्य नसले तर आपणांवर संकट येईल. याशिवाय हे लोक घोरचित्ताचे शिष्य आहेत की नाहीत हे कळायचे तरी कसे?" शिखीमुख म्हणाला.

"हे लोक महाकाळाचे भक्त आहेत. म्हणून महाकाळाची आराधना करणारांचे हे मुळीच नुकसान करणार नाहीत." जांगला म्हणाला.

"हे बरोबर म्हणाला हा, धनी!" नागसोम म्हणाला.

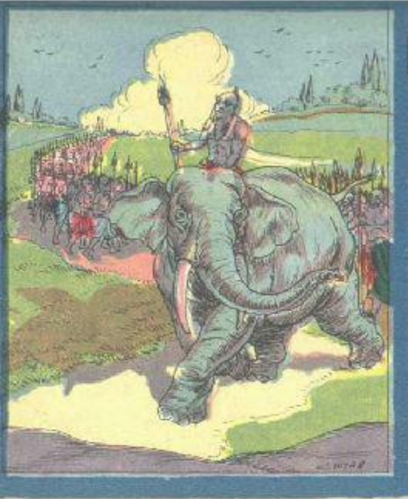
"वृश्चिक मातेहून मोठा देव किंवा देवी नाही. कोठला काढलास हा महाकाळ? आम्ही वृश्चिक जातीचे लोक या अघोरींच्या महाकाळाला मुळीच मान देणार नाही." असे म्हणत वृश्चिक नायकाने आपली दगडी कुऱ्हाड बंडखोर वृत्तीने उचलली आणि आपल्या जातीच्या लोकांना जवळ येण्यास खुणावले.

शिखीमुखला वृश्चिक नायकाच्या त्या हट्टी स्वभावाची व मूर्खपणाची कल्पना होती. व्यर्थ रक्तपात होणार हे त्याने ओळखले. म्हणून थोड्या नरम शब्दात म्हणाला—"वृश्चिक नायका! तुम्हाला काय करायचे आहे या अघोरी लोकांशी? तुम्ही फक्त, आम्ही काय करतो ते पहात उभे रहा. आम्ही संभाळून घेऊ या अघोरींना." असे सांगून रुद्राक्षमाळा वर करून तो जोराने ओरडून म्हणाला—"घोरचित्त की जय! महाकाळ की जय!"

शिखीमुखच्या तोंडचे ते जयघोष ऐकून हत्तीवर बसलेल्या चार ही अघोरींनी आपले त्रिशूळ खाली केले व "महाकाळ की जय!" असा त्यांनी पण जयजयकार केला. त्यानंतर शिखीमुख निर्धास्त होऊन त्यांच्या जवळ गेला. अघोरींपैकी एकाने शिखीमुख व विक्रमकेसरी यांच्याकडे थोड्या सशंकपणे पाहून विचारले—"यात काही लबाडी तर नाही? तुमचा नायक पुजारी फार वस्ताद आहे. कोठे आहे तो? तुम्हाला घोरचित्ताचे नाव कसे कळले?"

शिखीमुखने अघोरींना प्रणाम केला व म्हणाला—"आम्ही पडक्या देवळाच्या पुजाऱ्याचे अनुयायी नाही. तो आमचा शत्रु

आहे. ही पहा, रुद्राक्षमाळा, घोरचित्ताने स्वतः माझ्या हातात बांधली आहे." असे म्हणत शिखीमुखने आपल्या हातात बांधलेली माळा दाखविली.

अघोरी चकित होऊन परस्परांकडे पाहू लागले. एक जण आपल्या साथीदारांना म्हणाला–"आश्चर्य आहे बुवा! आपण आपल्या शत्रूला ठार करायला आलो आणि हे लोक स्वतःला आपले मित्र असल्याचे सांगत आहेत. रुद्राक्षमाळेवर विश्वास करावयाचा का?"

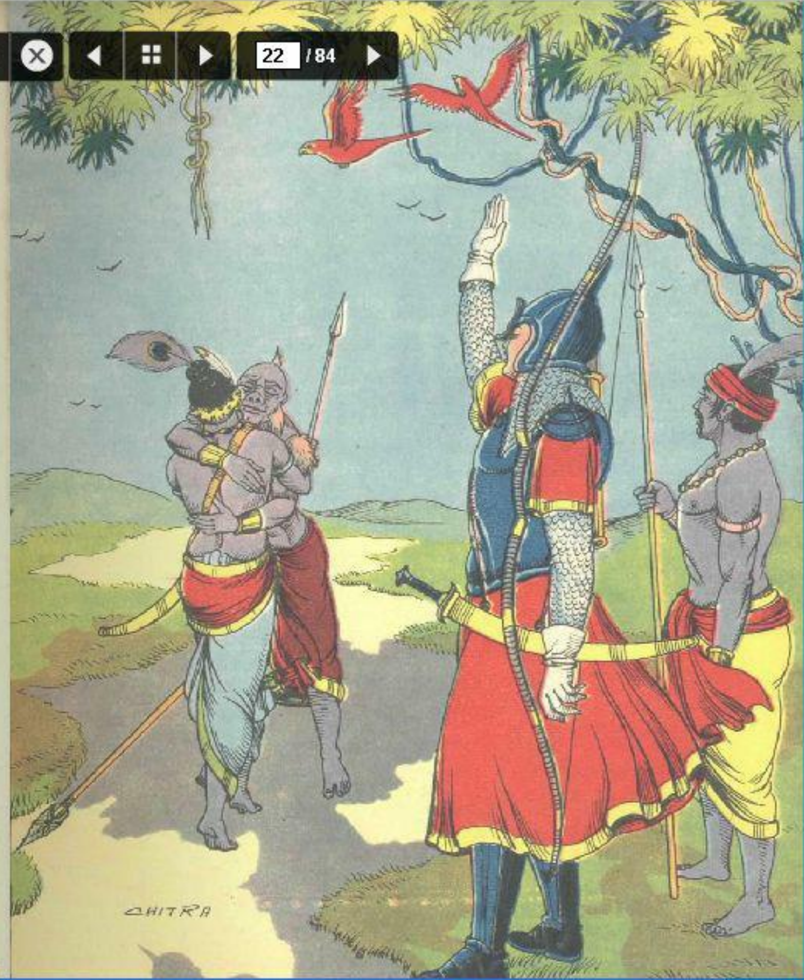
दुसरा अघोरी कपाळावर हात आपटीत म्हणाला–"या शंका काढीत आपण फुकट वेळ घालवीत आहो. मी जाऊन लवकर आपल्या गुरुवर्यांना बोलावून घेऊन येतो."

तो धावतच जवळच्या टेकडीच्या टोकाला गेला आणि तेथे उभा राहून जोरजोराने हात हलवीत हाक मारू लागला.

चार पांच मिनिटांनी एका मोठ्या हत्तीवर बसून एक म्हातारा तेथे येऊन पोचला. त्याच्या पाठीमागून आणखी काही अघोरी व इभ्यु जातीचे लोक पायी चालत येत असलेले दिसले.

दुरूनच हत्तीवर बसलेल्या म्हाताऱ्यास ओळखून शिखीमुख आनंदाने ओरडला–"घोरचित्त की जय!"

घोरचित्त हळूहळू शिखीमुख व त्याचे साथीदार होते तेथे आले. एकदां सर्वांना लक्षपूर्वक पाहिले. काही बोलल्याशिवाय हत्तीवरून खाली उतरला व शिखीमुखजवळ जाऊन त्याला प्रेमाने भेटला. तेव्हां विक्रमकेसरीला फार आनंद झाला. आपली सर्व संकटे आता दूर झाली, आता आपले सर्व श्रम व कष्ट यशस्वी होणार असा आत्मविश्वास त्याला वाटू लागला. तो देखील आनंदाने घोरचित्ताचा जयजयकार करू लागला. त्यांच्या सर्व अनुयायांनी पण जयजयकार केला.

घोरचित्त हसत विक्रमसिंहाजवळ आला व म्हणाला–"विक्रम! तुझे आजोबा विक्रमकेसरी आमचे गुरु होते. त्यांनी आमच्यावर जे उपकार केले त्यांची फेड करण्यास आज मला संधी मिळत आहे त्याबद्दल मला फार आनंद होत आहे. त्यांना जे पडके देऊळ पाहण्याची इच्छा होती त्या देवळापर्यंत तू येऊ शकलास ही किती समाधानाची गोष्ट आहे. या देवळाच्या आवारात शिल्पकलेचे जे वैभव आहे त्या सर्वांचा तूच मालक आहेस. पहा, या 'भद्रकाली'वर चढून पहा. हे सर्व वैभव उचलून नेण्यासाठी आणखी काही इभ्यु जातीचे लोक आले आहेत." असे सांगून घोरचित्ताने आपल्या हत्तिणीवर विक्रमला सहजी बसविले.

हत्तीवर चढून विक्रमने एकदा चारी-बाजूचा प्रदेश कौतुक करीत पाहिला. एका उंच टेकाडामागून इभ्यु जातीचे लोक काही अघोरी लोकांसह येत असलेले दिसले. इतक्या इभ्यु जातीच्या लोकांना घोरचित्ताने आपले अनुयायी कसे करून घेतले हे विक्रमला एक आश्चर्यच होते.

विक्रमने हत्तीवरून उतरून घोरचित्ताचे आभार मानले आणि शिखीमुख व नांगसोम यांना त्याने जे पाहिले होते ते सांगितले. शिखीमुखने चकित होऊन घोरचित्ताला विचारलेच–"हे सर्व कसे झाले?"

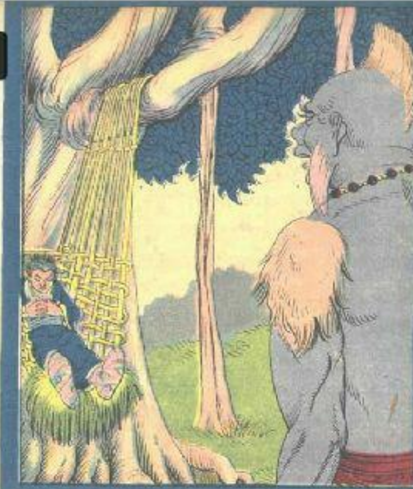
"ही सर्व त्या महाकाळाची कृपा आहे!" असे म्हणत घोरचित्ताने एकदां आकाशाकडे पाहून नमस्कार केला आणि पुढे म्हणाला–"त्या भयंकर जंगलात तुम्हांला भेटल्या-नंतर मी पडक्या देवळाच्या पुजाऱ्याविषयी सर्व माहिती चवकशी करून काढली. त्याच बरोबर इभ्यु जातीच्या एका वृद्ध माणसा-कडून या बेटावरच्या पडक्या देवळाविषयी माहिती पण विचारून घेतली. तो पुजारी एक पाताळयंत्री दुष्ट माणूस आहे. मला, तुम्ही सुद्धा त्या पडक्या देवळाच्या शोधार्थ गेल्याचे कळले तेव्हां मी तुम्हांला त्याच्या हातांतून वाचविण्यासाठी दुसऱ्या एका नावेतून निघालो. वाटेत मला तुमच्याबरोबर निघालेले, पण मागे राहलेले इभ्यु लोक भेटले. त्यांना घेऊन आम्ही सर्व मिळून या वृश्चिक द्वीपावर येऊन पोचलो."

"तुमच्या या मदतीबद्दल आम्ही सर्व तुमचे फार फार आभारी आहो. येथे जे पडके देऊळ आम्हांला आढळले आहे ते खरोखरच महाराज विक्रमसिंहांच्या कल्पनेतले पडके देऊळ असेल तर ज्या दगडा मातीखाली पडके देऊळ झाकलेले आहे ते दगड व माती आपण खणून काढले पाहिजे." शिखीमुख म्हणाला.

"ते काही मोठे काम नाही. माझ्याकडे पुष्कळ हत्ती आहेत व त्यांच्याकडून कामे करवून घ्यायला इभ्यु जातीचे लोक पण आहेत." घोरचित्त म्हणाला.

त्याच सुमारास घोरचित्ताबरोबर आलेले इभ्यु जातीचे लोकपण तेथे येऊन पोचले. त्यांनी विक्रम व शिखी दोघांना आणि नांगसोमला ओळखले. सर्वांना आनंद झाला व सर्व आनंदाने नाचू लागले.

त्या गर्दीतून घोरचित्ताने शिखीमुख व विक्रमला जरा बाजूला नेऊन विचारले–

"तो दुष्ट पुजारी कोठे आहे? या बेटावरच आम्ही त्याच्या तिघां शिष्यांना धरले आहे. ते आमच्या कैदेत आहेत."

"आतांपर्यंत आम्ही त्या पुजाऱ्याविषयी सांगायला पार विसरूनच गेलो होतो. आपल्या कैदेत असलेले तिघे त्या पुजाऱ्याचे शिष्य नसून आमच्याकडच्या जंगलातले अट्टल चोर आहेत. धनलोभ दाखवून तो पुजारी त्यांना येथपर्यंत घेऊन आला. पण ते आता उघडे पडले आहेत. कारण तो पुजारी यावेळी मृत्यूच्या दारात उभा आहे." असे सांगून दोघांनी घोरचित्ताला झाडीपलीकडे नेऊन झाडाच्या फांद्यांना

टांगलेल्या झोपाळ्यात बसवलेल्या पुजाऱ्याला दाखविले.

पुजाऱ्याचे दोन्ही डोळे उघडे होते. पण तो निश्चेष्ट पडला होता. अजगराच्या तोंडातून वांचल्यावरदेखील तो मृत्यूची वाट पहात पडून होता. तो जिवंत होता खरा, पण त्याच्या चारीबाजूला जे होत होते ते मात्र त्याला कळत नव्हते. त्याचा देह व बुद्धि बधिर झाले होते.

शिखीमुखने थोडक्यात वृश्चिक बेटावरची माहिती सांगितली व म्हणाला–"त्या अजगराच्या घशातून मी या पुजाऱ्याला वांचविले नसते तर तो आतांपर्यंत या जगात राहाला नसता. त्या अजगराने त्याला गट्ट केले असते."

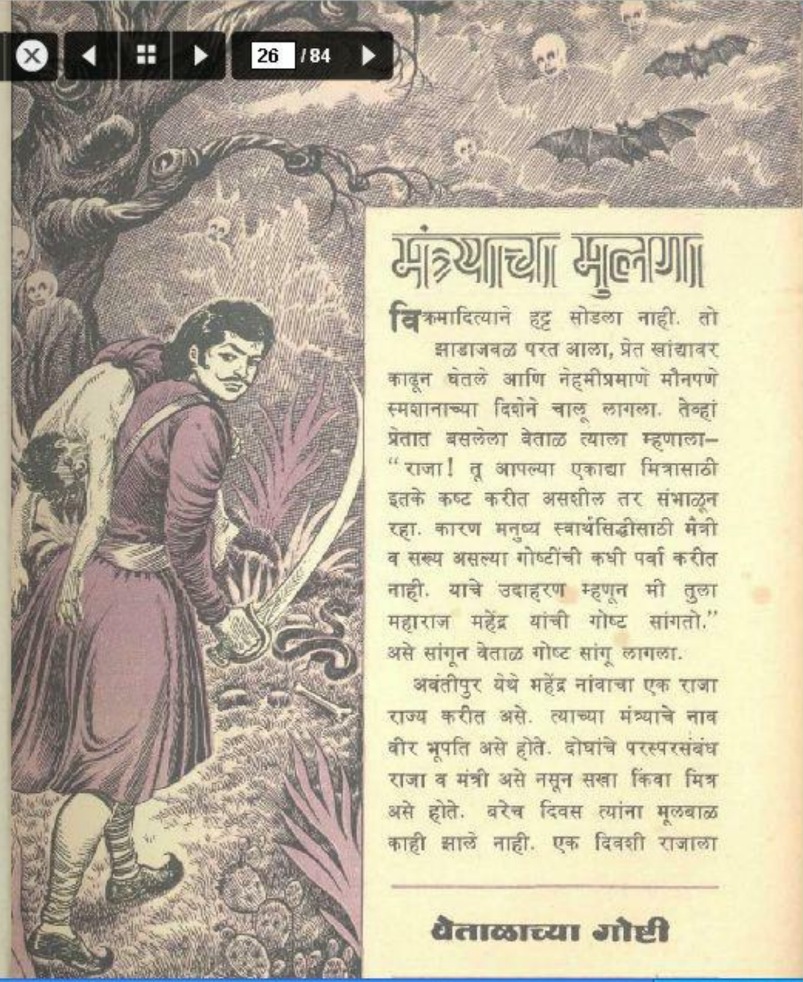
त्याच वेळी पुजारी शुद्धीवर आला. त्याने दोन्ही हात जोडून घोरचित्ताला नमस्कार केला व म्हणाला–"तू महाकाळाचा भक्त आहेस. मी शिथिलेश्वरीचा पुजारी आहे. मी जास्त दिवस जगेनसे दिसत नाही. दगडा मातीखाली झांकून गेलेले हे पडके देऊळ लवकर बाहेर काढ. मी आपल्या देवीचे दर्शन करून डोळे मिटणार आहे." असे म्हणत असतां पुजाऱ्याच्या डोळ्यातून घळघळा अश्रू वाहू लागले.

घोरचित्त चार पांच मिनिटे पुजाऱ्याकडे पहात उभा राहला. त्याच्या अंगावर शहारे उभे झाल्यासारखे झाले. तो म्हणाला–"हा दुष्ट आहे, पण मोठा भक्तपण आहे. यात शंका नाही." असे म्हणत तो मागे फिरला व आपल्या शिष्यांना म्हणाला–"हत्तींना घेऊन या. देवळावर पडलेले हे खडक बाजूला सारले पाहिजेत."

गुरूची आज्ञा होताच सर्व शिष्य व त्यांच्या बरोबर आलेले इभ्यु जातीचे लोक हत्तीवर चढून पडक्या देवळाकडे निघाले.

(पुढील अंकी संपूर्ण)

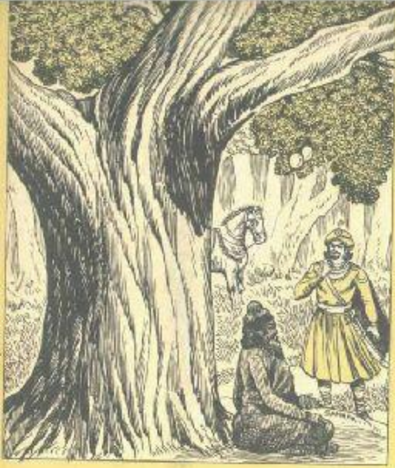

मंत्र्याचा मुलगा

विक्रमादित्याने हट्ट सोडला नाही. तो झाडाजवळ परत आला, प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि नेहमीप्रमाणे मौनपणे स्मशानाच्या दिशेने चालू लागला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा! तू आपल्या एकाद्या मित्रासाठी इतके कष्ट करीत असशील तर संभाळून रहा. कारण मनुष्य स्वार्थसिद्धीसाठी मैत्री व सख्य असल्या गोष्टींची कधी पर्वा करीत नाही. याचे उदाहरण म्हणून मी तुला महाराज महेंद्र यांची गोष्ट सांगतो." असे सांगून वेताळ गोष्ट सांगू लागला.

अवंतीपुर येथे महेंद्र नांवाचा एक राजा राज्य करीत असे. त्याच्या मंत्र्याचे नाव वीर भूपति असे होते. दोघांचे परस्परसंबंध राजा व मंत्री असे नसून सखा किंवा मित्र असे होते. बरेच दिवस त्यांना मूलबाळ काही झाले नाही. एक दिवशी राजाला

वेताळाच्या गोष्टी

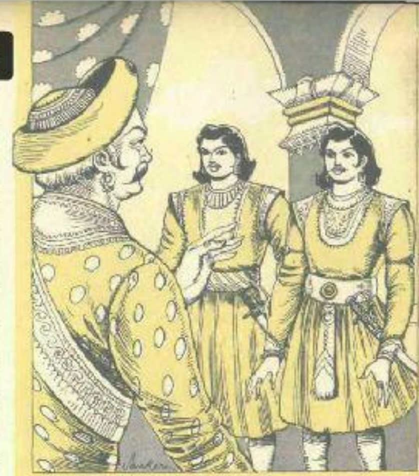
एक स्वप्न पडले. स्वप्नात एक ऋषी राजाला दर्शन देऊन म्हणाले–"तुझ्या राजधानीच्या दक्षिणेकडील जंगलात एक संतति वृक्ष आहे. तू त्या झाडाचे फळ तोडून आपल्या राणीला खायला दिलेस तर तुला मुलगा होईल." असे सांगून ऋषी अंतर्धान पावले.

राजाची झोप मोडली. त्याने झोपण्याचा पुष्कळ प्रयत्न करून पाहिला. पण त्याला झोप येईना. कारण त्याला ते स्वप्न खरे वाटले. उजाडल्याबरोबर तो दक्षिणेकडील जंगलात गेला. तेथे एका झाडाखाली त्याला एक मूर्त दिसली. ती स्वप्नांत दर्शन देणाऱ्या मुनींसारखी होती. त्या झाडाला दोनच दोन फळे होती. ती फळे पाहून राजाला वाटले की ती दोन फळे राणीने खाल्ली तर दोन मुलगे होतील. त्याच वेळी त्याला त्याच्या मित्राची आठवण झाली. मंत्र्याला पण मूलबाळ काही नव्हते. याशिवाय राजाने विचार केला की त्याला दोन मुलगे झाले तर ते राज्यासाठी आपसात भांडतील. त्या पेक्षा आपल्याला एक व मंत्र्याला एक मुलगा झाला तर ते राजा व मंत्री म्हणून परस्परांना मदतच करतील. प्रजा पण सुखी होईल.

असा विचार करून राजा झाडावरची दोन्ही फळे तोडून घेऊन आला आणि एक फळ राणीला खायला दिले आणि दुसरे फळ मंत्र्याला देऊन ते त्याने आपल्या बायकोला खायला द्यावे, असे त्याला समजावून सांगितले. त्या प्रमाणे राणीने व मंत्र्याच्या बायकोने एक एक फळ खाल्ले व यथा समयी दोघींना एक एक मुलगा झाला. राजपुत्राचे नांव विजय व मंत्र्याच्या मुलाचे नाव विमल ठेवण्यात आले.

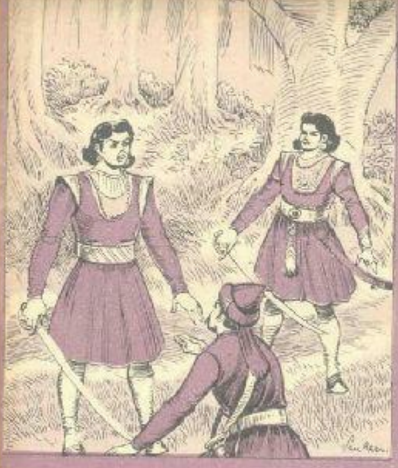
एक दिवशी ज्योतिष्याने मंत्र्याला त्याचा मुलगा राज्य करील असे भविष्य सांगितले. परंतु मंत्र्याने त्याच्याकडे दुर्लक्ष केले.

मुलांना पांचवे वर्ष लागल्यावर दोघांना शिकविण्यासाठी एका गुरुजींना नेमण्यात आले. विद्याभ्यासात दोघे मुलगे हुशार निघाले. परंतु विमल राजपुत्र विजय याच्याहून प्रत्येक विषयात कांकणभर पुढेच असे. तरी राजपुत्र विजयच्या मनात विमलचा मत्सर किंवा द्वेष उत्पन्न झाला नाही. उलट त्याला आपला मित्र हुशार असल्याचा अभिमान वाटे. राजा व मंत्री दोघांची परस्परांशी जशी घनिष्ट मैत्री होती तशीच विजय व विमल यांची पण परस्परांशी मैत्री होती.

मुलांचा विद्याभ्यास पुरा होत आला. राजाने मृत्युसमयी राज्यकारभाराचा सर्व भार आपल्या मंत्र्यावर टाकला होता. दोघे मुलगे विद्याभ्यास पूर्ण झाल्यावर घरी परत आले. राजकुमार विजय अद्याप लहानच होता. दोघां मुलांना मंत्र्याने एक वर्षभर देशाटनास जाण्यास सांगितले. त्याने परत आल्यावर राज्याभिषेक करू असे पण समजावून सांगितले.

मंत्र्याने ती गोष्ट सांगितली त्यावेळी त्याच्या मनात दुसराच हेतू होता. राजकुमाराहून आपला मुलगाच सर्व तऱ्हेने जास्त योग्य आहे, असे त्याला वाटू लागले होते. ज्योतिष्याने पण तो एक उत्तम राज्यकर्त्ता होणार असे भविष्य वर्तवले होते. विमल मंत्र्याचा मुलगा म्हणून जन्मल्या मुळेच नाहीं का मंत्री बनणार? परंतु तो सर्व तऱ्हेने योग्य असूनही त्याला राज्यपद न मिळतां मंत्रित्व कां मिळावे? म्हणून विजयचा कांटा दूर करून विमललाच गादीवर बसवावे. तो अधिकार आपल्याला आहेच. असा विचार करून विजयचा वध करण्यासाठी मंत्र्याने दोघां जणांना नेमले. विजय व विमल देशाटनाला निघाले तेव्हां त्यांच्या पाठोपाठ दोघे मारेकरीपण निघाले.

दोघे मारेकरी लागोपाठ दहा दिवस गुप्तपणे जात होते. सर्व एका जंगलात पोचले. विजय दमला होता, म्हणून विश्रांतीसाठी एका झाडाखाली बसला आणि विमल पाणी आणायला गेला.

विमलची तिकडे पाठ वळली व तो दृष्टीआड झाला असेल नसेल, एका मारेकऱ्याने तलवार उपसून विजयवर हल्ला केला. विजय पण आपली तलवार उपसून आत्मरक्षण करू लागला. तलवारींचा खणखणाट ऐकून विमल परतला आणि त्याने त्या मारेकऱ्याच्या हातातली तलवार हिसकावून घेतली. मारेकरी विमलचे पाय धरून माफी मागत, स्वतः मंत्र्यानेच त्याला त्या कामावर नेमल्याचे सांगू लागला.

विमलची मान शरमेने खाली वाकली. विजयच्या चेहऱ्यावर मारेकऱ्याच्या म्हणण्याचा काय परिणाम झाला, हेदेखील त्याला दिसले नाही. राजकुमार विमलचे सांत्वन करीत म्हणाला–"विमल! तू याबद्दल थोडेदेखील मनाला लावून घेऊ नकोस. थोरामोठ्यांच्या मनातदेखील कधी कधी असले वाईट विचार येतात. परंतु त्यामुळे आपल्या मैत्रीत अंतर येण्याचे कारण नाही."

दोघे देशाटन करण्याचा विचार सोडून राजधानीला परत आले. मंत्र्याने राजकुमाराचे मोठ्या आनंदाने स्वागत केले, जणुंकाही जे झाले त्याच्याशी त्याचा काहीच संबंध नव्हता. तो राजकुमाराला असेदेखील म्हणाला–"राज्याभिषेकाचा मुहूर्त लवकरच ठरवून टाकतो."

"राज्याभिषेकापूर्वी राज्याचे दोन भाग करावेत आणि एका राज्याच्या गादीवर मला व दुसऱ्या राज्याच्या गादीवर विमलला बसवावे." विजय म्हणाला. मंत्र्याने राजकुमाराच्या इच्छेप्रमाणे व्यवस्था केली. थोडादेखील विरोध दर्शविला नाही.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला–"राजा! मला एका गोष्टीची शंका वाटते. विजयने मंत्र्यावर सूड कां नाही उगवला? या उलट त्याने मारेकरी नेमणाऱ्या मंत्र्याच्या मुलाला अर्धे राज्य कां देवविले? मंत्री पुन्हां त्याचा वध करील.या भीतीने? अर्धे राज्य देऊन टाकले की तो धोका राहणार म्हणून? या शंकेचे समाधानकारक उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर परिणाम तुला माहितच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

ते ऐकून विक्रमादित्य म्हणाला–"राजकुमाराने स्वतःची व मंत्र्याच्या मुलाची जी मैत्री होती तिला जास्त महत्व दिले. मंत्र्याच्या मुलाला, बापाने राजकुमाराचा वध करण्यासाठी मारेकरी नेमल्याची गोष्ट माहीत झाली तेव्हां लज्जेने त्याची मान खाली झाली व तो राजकुमाराच्या नजरेला नजर भिडवायला देखील लाजला होता. ही गोष्ट राजकुमाराने प्रत्यक्ष पाहिली होती. अशा परिस्थितीत मंत्र्याला राजद्रोही ठरवून शिक्षा केली तर त्याच्या मुलाशी असलेल्या मैत्रीत विघ्न आले असते. मैत्री बरोबरीच्या व्यक्तीत होऊ शकते, हे राजकुमाराला माहीत होते. मयत महाराज व मंत्री यांची परस्परांशी मैत्री होती. परंतु एक राजा होता व दुसरा मंत्री. म्हणून त्यांची मैत्री कायम राहू शकली नाही. म्हणून राजकुमार व मंत्रीकुमार पुढे अनुक्रमे राजा व मंत्री झाले तर त्यांची मैत्री कायम राहणे शक्य नव्हते हे ओळखून राजकुमाराने मंत्र्याच्या मुलाला अर्धे राज्य देऊन स्वतःच्या बरोबरीचा राजा करण्यास सांगितले आणि परस्परांच्या मैत्रीचा पाया बळकट केला."

अशा तऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेताबरोबर नाहीसा झाला व झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला. (कल्पित)

निरुद्योगी माणसाचे जीवित

जगद्गुरु शंकराचार्यांकडे एकदां एक कापालिक आला आणि त्याने त्यांना विचारले–

"सर्व जण आपण एक थोर पुरुष आहां असे म्हणतात. मग माझ्याशी पैज करायला तुम्ही तयार आहांत का?"

"तू आपले कसब काय ते दाखव." शंकराचार्य म्हणाले.

"मी आकाशात अधांत्री उडू शकतो." असे सांगून तो कापालिक आकाशात उडू लागला. बराच वेळ उडत राहल्यावर तो खाली उतरला.

"ही विद्या अवगत करून घ्यायला तुला किती दिवस लागले?" शंकराचार्यांनी त्या कापालिकाला विचारले.

"सुमारे चाळीस वर्षे मी या विद्येचा अभ्यास केला आहे." कापालिक म्हणाला.

"या क्षुल्लक कामासाठी तू चाळीस वर्षांचे आयुष्य फुकट घालविलेस. कावळयाचा जन्म घेऊन आयुष्यभर आकाशात उडत राहला असतास तर?" शंकराचार्य म्हणाले.

ते उत्तर ऐकून कापालिकाची मान लज्जेने लवली.

आवडती

एका गावी गोपू नावाचा एक शेतकरी रहात असे. त्याच्याजवळ शेत होते व दोन गायी पण होत्या.

एकदा त्याची बायको त्याला म्हणाली– "आपल्याला एक गाय पुरे नाही का? दुसरी गाय कशाला? तिला आठवडयाच्या बाजरात विकून टाका."

गोपूला बायकोचा सल्ला पसंत पडला. तो गाईला घेऊन बाजारात गेला. पण मनासारखे गिऱ्हाईक मिळाले नाही म्हणून तो गाईला घेऊन घरी निघाला.

वाटेत गोपूला एक मनुष्य भेटला. त्याच्याजवळ एक घोडा होता. गाय विकायची असल्याचे कळले तेव्हां घोडे-वाल्याने आपला घोडा देऊन गोपूची गाय घेतली. गोपू घोडयाला घेऊन घरी येत असतां त्याला एक बकरीवाला भेटला. गोपूने त्याला घोडा देऊन बकरी मागून घेतली. थोडे चालून गेल्यावर एक बदक-वाला भेटला. त्याला बकरी देऊन गोपूने बदक घेतले. आणखी थोडया अंतरावर एक कोंबडीवाला भेटला. त्याला बदक देऊन गोपूने कोंबडा मागून घेतला.

गोपूला तोंपर्यंत खूप भूक लागली होती. म्हणून गोपूने तो कोंबडा वाटेतल्या एका गावात विकला व जे पैसे मिळाले त्यावर आपली भूक भागविली. काळोख पडण्याच्या सुमारास तो घरी येऊन पोचला. गोपूला घरी आलेला पाहून त्याचा शेजारी लखू आला आणि विचारले–"काय रे, गाय कितीला विकलीस?"

"गाय चांगल्या किमतीला विकली गेली नाही, तेव्हां एकाकडून घोडा घेऊन त्याला गाय दिली." गोपू म्हणाला.

"मग घोडा कोठे आहे रे?" लखूने विचारले.

"त्याच्या बदली बकरी घेतली." असे सांगून त्यानंतर त्याने जी अदलाबदल केली ते सर्व सांगितले. लखू चकित होऊन म्हणाला–"अरे काय पण खुळा आहेस तू? एका वेळच्या जेवणासाठी तू चांगली दूध देणारी गाय विकलीस आणि रिकाम्या हातांनी घरी परत आलास? बायकोच्या शिव्या खायला तयार रहा."

"माझी बायको, मी काय वाटेल ते केले तरी रागावत नाही." गोपू म्हणाला.

"आज तू जो मूर्खपणा केला आहेस, त्याबद्दल तुझी बायको तुला मुळीच सोडणार नाही. मी म्हणतो ते तुला खरे वाटत नसेल तर पैज लाव." लखू म्हणाला.

"माझ्याजवळ शंभर रुपये आहेत. शंभर रुपयांची पैज." गोपू म्हणाला.

"मी तयार आहे." लखू म्हणाला आणि बाहेरच्या खोलीत उभा राहला आणि गोपू आंत गेला.

"गाय विकलीत का?" गोपूला बायकोने विचारले.

"गाय विकत घ्यायला कोणी तयारच होईना, तेव्हां घोडा घेऊन एकाला गाय दिली." गोपू म्हणाला.

"गाईपेक्षां घोडा चांगलाच, नाही का?" बायको म्हणाली.

"थोडे अंतर चालून गेल्यावर मी घोडा देऊन एकाकडून बकरी घेतली. बकरी देऊन आणखी एकाकडून बदक घेतले आणि नंतर आणखी एकाकडून बदक देऊन कोंबडा घेतला. भूक लागली होती म्हणून कोंबडा विकून पोटभर खाऊन घेतले." गोपूने बायकोला जसेच्या तसे सांगितले.

"बरोबर केलेत. आपल्याला कोंबडा कोठे हवा होता?" बायको म्हणाली.

नवरा बायकोचे बोलणे ऐकून लखूने हार मानली आणि घरी जाऊन शंभर रुपये आणून गोपूला दिले.

सैनिकाचे प्रसंगावधान

हंगेरीच्या सैनिकांना हुजार म्हणतात. सैन्यात प्रवेश केल्यावर त्यांना राजाच्या सेवेत कमीत कमी बारा वर्षे रहावे लागते. हंगेरीच्या गादीवर मात्यास नावाचा राजा बसला तेव्हां त्याचे सैनिक दारू पितात, हे त्याला आढळून आले. सैनिकांना दर आठवड्याला चार दीनार प्रमाणे पगार मिळत असे. तेवढ्या पगारात सैनिकांना दारू प्यायला पैसे कसे पुरतात हे राजाला कळेना. राजाने सैन्याच्या प्रमुख अधिकाऱ्यांजवळ याविषयी चवकशी केली. परंतु त्यांनी देखील समाधानकारक असे काहीच उत्तर दिले नाही.

सैनिकांचे हे गुपित कळावे यासाठी राजाने स्वत: वेष पालटून सैन्यात रहायचे ठरविले. राजा खिशात फक्त चार दीनार ठेवून राजधानीबाहेरच्या एका दारूच्या दुकानात गेला. दुकानात त्याला आंतून हसण्याखिदळण्याचा आवाज ऐकू आला. आपल्या जवळच्या चार दीनारांवर मौज करायला ही जागा बरी दिसते आहे, असा विचार करून राजाने आंत पाऊल टाकले.

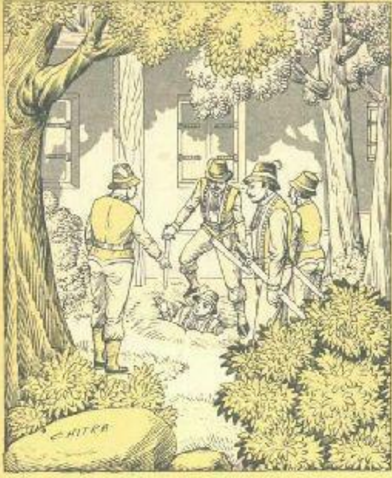
आंत चार जुने हुजार होते. त्यांपैकी एकाने प्रवेश केल्यावर नव्या हुजाराचा कान धरून विचारले–"काय रे पोरा! तू केव्हां रे सैन्यात भर्ती झालास?"

"आठवड्यापूर्वी!" राजा म्हणाला.

तो जुना हुजार राजाचा खांदा हलवून म्हणाला–"तरमग तुला बारा वर्षे कष्ट सहन करावे लागणार! त्याची काळजी आतांपासून करू नकोस. दोन दीनारांची 'ब्रांडी' (एक तऱ्हेची दारू) विकत घे, मौज करू या."

"माझ्याजवळ पैसे नाहीत. आम्ही फार गरीब आहो." राजा म्हणाला.

"ठीक, पण काय रे तुला कालच पगार मिळाला असेल नाही का? कमीत कमी

एका दीनाराची दारू मला पिऊ देशील की नाही ?" जुना हुजार म्हणाला.

राजाला ती गोष्ट मान्य करावी लागली. त्याने एका दीनाराची दारू त्याला पाजली. त्यानंतर इतर तिघां हुजारांनापण एकेका दीनाराची दारू राजाला पाजावी लागली. अशातऱ्हेने राजाचा खिसा रिकामा झाला.

परंतु त्या सैनिकांना ती दारू पुरली नाही. त्यांच्यापैकी योष्का नावाच्या सैनिकाने दारूवाल्याला जाऊन विचारले—"काय हो, एका दीनाराची दारू उधार देता का ? पुढल्या आठवड्यात पैसे देईन."

दुकानदाराने नकार दिला. योष्काने दुकानदाराला शिव्या दिल्या आणि म्हणाला—"तरमग, माझी ही तलवार गहाण ठेवून घे आणि मला एका दीनाराची ब्रांडी दे."

दुकानदाराने ती तलवार ठेवून घेतली आणि सर्व जुन्या हुजारांना दारू प्यायला देऊन दुकान बंद करायची वेळ झाल्याचे सांगितले.

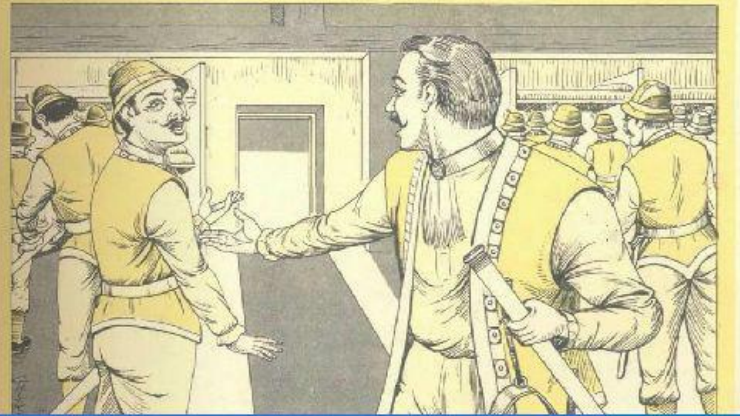
रात्रीचे नऊ वाजण्याचा सुमार होता. सर्व सैनिक बाहेर निघून आले. परंतु ते स्वस्थ बसले नाहीत. त्या दुकानाच्या खाली एक तळघर होते. त्यात खाण्यापिण्याचे पदार्थ व दारू ठेवलेली असे. ही गोष्ट हुजारांना माहीत होती. काही दिवसांपूर्वी हुजारांनी त्या तळघरातला माल लुटला होता. त्या हुजारांनी ती चोरवाट शोधून काढली आणि त्या वाटेने जाऊन खाद्यपदार्थ व दारू घेऊन यायला राजावर बळजबरी करू लागले. राजाला ती गोष्ट पण मान्य करावी लागली. कारण तसे केले नाही तर सैनिक ठार करतील अशी राजाला भीती वाटली. हुजार लोक असले अत्याचार करतात हे प्रसिद्धच होते.

तळघरातून राजाने आणून दिलेले खाद्यपदार्थ व दारू खाऊन पिऊन सैनिक बरॅकीत निघून गेले. उशिरा पोचल्या-बद्दल पाहरेकऱ्यांनी त्यांना काही विचारले देखील नाही.

जुन्या हुजारांना झोपण्यासाठी खोल्या होत्या, पण राजाकरिता खोली नव्हती. योष्काने एक कांबळे जमिनीवर टाकून राजाला त्यावर झोपण्यास सांगितले.

राजाला झोप लागली नाही. त्याला हुजारांचा फार राग आला होता. या हुजारांनी त्याच्या जवळचे सर्व पैसे दारूत उडवून टाकले आणि त्याच्याकडून चोरी सुद्धा करविली होती. त्याला शिव्या दिल्या होत्या. योष्काची खोड मोडली पाहिजे, असा विचार करून राजा पहाटेच उठून आपल्या राजवाड्यात निघून गेला.

सकाळी उजाडतांच सर्व हुजारांना आज्ञा झाली की सर्वांनी आपापल्या तलवारी घेऊन कवायतीला हजर झाले पाहिजे. सर्व हुजार आपापल्या तलवारी घेऊन कवायतीला हजर झाले. योष्काजवळ तलवार नव्हती. त्याने कोणाकडे एखादी फालतू तलवार आहे का, चवकशी करून पाहिली. शेवटी त्याने एका सुताराकडून एक लाकडी तलवार करवून घेऊन ती म्यानेत ठेवून कवायतीला हजर होण्यास निघाला. कवायतीला हजर असलेल्या सैनिकात राजाने योष्काला

ओळखले आणि त्याच्या कंबरेला तलवार आहे की नाही, पाहिले. त्याच्या कंबरेला म्यान होती. पण म्यानेत तलवार नाही हे दाखवून योष्काला शिक्षा करावयाची असा राजाचा विचार होता.

त्यापूर्वी एका सैनिकाला त्याच्या एका अपराधाबद्दल मृत्युदंड सुनावण्यात आला होता. तो सैनिक तोपर्यंत कैदेतच होता. त्याला बोलावून आणण्यास राजाने पाठविले. त्या सैनिकाला आणून राजाने सर्वांसमक्ष उभे केले आणि राजाने योष्काला समोर पुढे यायला सांगून तलवारीने त्या सैनिकाचा शिरच्छेद करण्यास सांगितले.

योष्का थरथर कापू लागला. कारण लाकडी तलवारीने शिरच्छेद कसा काय होणार? म्हणून तो नम्रपणे म्हणाला– "महाराज! रक्तपात करणे मला इष्ट वाटत नाही, त्यापेक्षा मला आणखी चार वर्षे हुजराचे काम दिल्यास ते करण्याची माझी तयारी आहे. म्हणून शिरच्छेद करण्याचे काम मला देण्यात येऊ नये."

राजा रागाने म्हणाला–"हुकूम बजाव!"

"महाराज! हुकूम बजावण्यापूर्वी मला देवाची प्रार्थना करण्यास परवानगी द्यावी." योष्काने राजाजवळ विनंति केली.

राजाने त्याची विनंती मान्य केली.

योष्का आकाशाकडे पाहून व हात जोडून देवाला म्हणाला–"हे परमेश्वरा! या हुजारावर दया कर! तू माझी तलवार लाकडी करून टाक, म्हणजे माझ्या एका सहकारी हुजाराचा जीव घेतल्याचे पाप मला लागणार नाही." असे प्रार्थनेचे सोंग करून त्याने म्यानेतून तलवार उपसली आणि ती राजाला दाखवून म्हणाला–"महाराज! ही पहा तलवार! देवाने माझी प्रार्थना ऐकली."

राजा योष्काचे प्रसंगावधान पाहून थक्क झाला व त्याने त्याच्या हुशारीबद्दल त्याला माफ केले.

चलाख लाकूडफोड्या

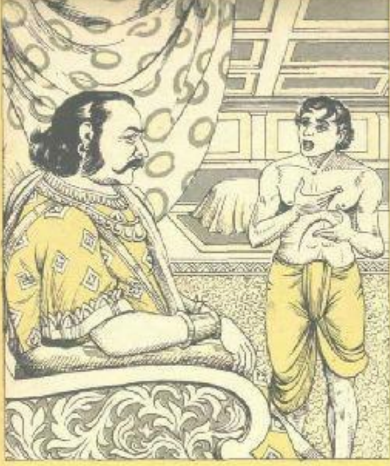
फार पूर्वी मगध देशावर सोमदत्त नावाच्या एका राजाचे राज्य होते. त्याला चंद्रलेखा नावाची एक मुलगी होती. ती रूपाने फार सुंदर होती. ते ऐकून कलिंग देशाचा राजा शूरसेन याने त्याच्याकडे दूत पाठवून कळविले की आपल्या मुलीशी मी विवाह करणार आहे, तेव्हां लग्न समारंभाची तयारी ठेवावी.

शूरसेन विलासी, दुष्ट व एक क्रूर राजा होता आणि सोमदत्तहून जास्त शक्तिशाली होता. म्हणून सोमदत्तने त्या दूताकरवी शूरसेनला कळविले की माझी मुलगी अजून लग्नायोग्य झाली नाही, लहान आहे. तिचे लग्न होईल तेव्हां स्वयंवराचीच व्यवस्था करण्यात येईल."

तो निरोप म्हणजे आपला अपमान आहे, असे शूरसेनाला वाटले. मगध राज्य बळकावण्याची पण त्याच्या मनात इच्छा होती. परंतु चंद्रलेखेबरोबर लग्न झाले की युद्धाविना आपल्याला मगध राज्य मिळेल असा त्याने पूर्वी विचार केला होता. पण त्याचा तो बेत फसला. म्हणून त्याने मगध देशावर स्वारी करून मगधचे राज्य स्वाधीन करून घ्यायचे आणि त्यानंतर चंद्रलेखेशी विवाह करावयाचे ठरविले.

सोमदत्तला शूरसेन स्वारी करण्याच्या तयारीत असल्याचे कळले. त्याने आपल्या मंत्र्यांचा सल्ला घेतला. एका मंत्र्याने, चंद्रलेखेचा विवाह शूरसेनाशी करून द्यायचे मान्य करून युद्धाचे संकट टाळावे असा सल्ला दिला. दुसऱ्याने चंद्रलेखेचा विवाह दुसऱ्या एका बलिष्ठ राजाशी करून देऊन त्याच्या मदतीने शूरसेनाची खोड मोडावी असे सुचविले. आणखी एकाने, शूरसेनाला धनलोभ दाखवून शांत करावे असा सल्ला दिला.

चि. न. चितळे

परंतु त्यापैकी एकदेखील सल्ला सोमदत्ताला पसंत पडला नाही. युद्ध टळणे अशक्य होते व युद्धाचा परिणाम पराभव व सर्वनाश हेदेखील स्पष्ट दिसत होते.

सोमदत्त म्हणूनच भीत होता. परंतु एक तरुण युवक येऊन राजाला म्हणाला– "महाराज! शत्रू आपल्या राज्यावर स्वारी करीत असल्याचे ऐकतो. मी एक युक्ति सुचवावी, म्हणतो. युद्धाशिवाय शत्रुसैन्य परत पाठविणे शक्य आहे. ही युक्ति करण्यासाठी मला एक धनुष्य व एक हजार बाण द्यावेत."

"तू कोण? धनुर्धारी आहेस का? तू एकटा शत्रूशी युद्ध करणार?" राजाने विचारले.

"मी एक सामान्य लाकूडफोड्या आहे, महाराज! मी धनुर्धारी लोकांना पाहिले आहे, परंतु कधी हातात धनुष्य धरले नाही. युद्धाशिवाय शत्रूला परत फिरविणे शक्य आहे असे मला वाटते." तो म्हणाला.

राजाला ती एक थट्टा वाटली. त्याने लाकूडफोड्याला रागाने विचारले–"युद्धाविना शत्रूला परत फिरविणे म्हणजे तुला थट्टा वाटली होय? अशी थट्टा या कठीण परिस्थितीच्या वेळी मला खपणार नाही."

"माझा प्रयत्न फसला तर शत्रूच माझे डोके उडवील. महाराजांनी मला शिक्षा करण्याची गरजच उरणार नाही. मी आपणांकडे फक्त एक धनुष्य व हजार बाण मागितले आहेत. त्यात विशेष खर्च पण नाही. माझी एवढी विनंती मान्य करावी, महाराज!" लाकुडफोड्या तरुण म्हणाला.

त्या तरुण युवकाच्या बोलण्यात आत्मविश्वास दिसत होता. राजाने एक धनुष्य व एक हजार बाण देवविले.

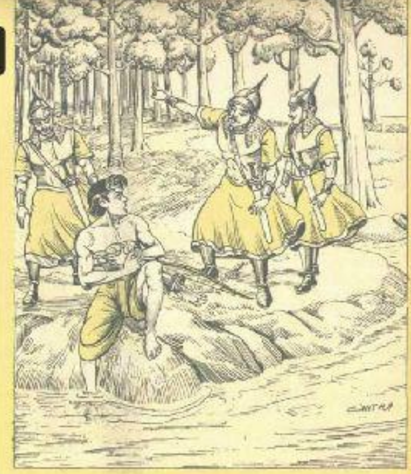
त्याच दिवशी शत्रुसैन्य मगधावर चालून आल्याची वार्ता राजाला कळली.

राजाचा निरोप घेऊन लाकूडफोड्या जंगलात गेला होता. त्याने, कलिंग देशाचे सैन्य ज्या. वाटेने येणार होते त्या वाटेवर उंच उंच झाडांवर बाण रोवून प्रत्येक बाणाच्या चारीबाजूला वृत्ताकार आकृत्या करून ठेवल्या होत्या.

कलिंग देशाचे सैन्य जंगलापलीकडे पडाव टाकून विश्रांती घेत होते. काही सैनिक गमती खातर जंगलात फिरत होते. त्यांना दुरून झाडांवर बाण दिसले. कोणी तरी नेम मारण्याचा अभ्यास करीत असावा असे त्यांना वाटले. झाडांवर नेम मारलेले बाण पहात कलिंग देशाचे सैनिक एका तळ्याजवळ आले. तेथे एक तरुण युवक त्यांना दिसला. तो खायला बसला होता. त्याच्या शेजारी एक धनुष्य व काही बाण त्यांना दिसले. ते बाण झाडाला मारलेल्या बाणांसारखेच होते.

"तूच मारलेस का हे झाडावरचे सर्व बाण!" सैनिकांनी त्या तरुण युवकाला विचारले.

"होय! कां?" त्या तरुण युवकाने त्यांना विचारले.

"म्हणजे तुला चांगलाच नेम धरता येतो, म्हणावयाचा!" सैनिक त्याची वाखाणणी करू लागले. "नाही, मी अजून अभ्यासच करतो आहे." तो तरुण युवक म्हणाला.

सैनिक त्या तरुण लाकूडफोड्याला एक हुशार धनुर्धारी समजून आपल्या सेनापतीकडे बोलावून घेऊन गेले. तो देखील काही बोलल्याशिवाय त्यांच्याबरोबर निघाला.

शूरसेन व त्याचा सेनापति एका तंबूत युद्धाच्या डावपेचांसंबंधी काही बोलत होते. त्याच वेळी तरुण युवकाला घेऊन सैनिक त्यांच्याजवळ आले आणि त्याच्या धनुर्विद्येची त्यांनी प्रशंसा केली.

"तू आमचे हे अफाट सैन्य पाहतो आहेस ना? तुझे महाराज आमच्याशी युद्धाला अजून तयार नाहीत ना?" सेनापतीनें विचारलें.

"आमचे महाराज युद्धाला केव्हांपासून तयार आहेत!" तरुण युवक म्हणाला.

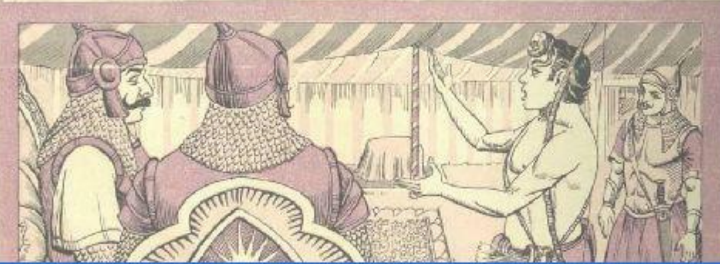
"मग तू कां नाही सैन्यात भर्ती झालास? येथे जंगलात बसून काय करतो आहेस?" शूरसेनाने विचारले.

"मी धनुर्विद्येचा अभ्यास करीत आहे. माझ्या सारख्या नवशिक्याला महाराज सैन्यात घेत नाहीत. माझ्याहून धनुर्विद्येत निष्णात असे पाच हजार सैनिक महाराजांच्या सैन्यात आहेत. सैन्यात भर्ती व्हायला पुरेशी योग्यता यावी म्हणून मी अभ्यास करीत आहे." तरुण युवक म्हणाला.

"आमच्याशी युद्ध होईल त्यात तुमचे महाराज जिंकतील की हारतील?" शूरसेनाने विचारले.

"युद्ध करून पहावे! आपल्याला प्रत्यक्षच कळेल! मी काय सांगू?" तरुण युवक म्हणाला. शूरसेनाने त्या तरुण युवकाला निरोप दिला. त्यानंतर बराच वेळ तो सेनापतींशी त्या संबंधी बोलत राहला आणि शेवटी सैन्य घेऊन परत जाण्याचा त्याने निश्चय केला. तिकडे सोमदत्तला जेव्हां कळले की शूरसेन ससैन्य राजधानीच्या हद्दीपर्यंत येऊन युद्ध केल्याशिवाय परतला, तेव्हां त्याला आश्चर्यच वाटले. त्याने लाकूडफोड्या तरुणाला बोलावून शत्रू युद्ध केल्याशिवाय कसा काय परतला, विचारले?

तरुण लाकूडफोड्याने जी युक्ति केली होती थोडक्यात वर्णन करून सांगितली. राजाने त्याच्या चातुर्याची वाखाणणी करून त्याला आपल्या दरबारी चांगल्या हुद्यावर नोकरी दिली. राजाने दोन वर्षेपर्यंत त्याला अनेक विद्या शिकवून शेवटी त्याच्याशीच आपल्या मुलीचे लग्न करून दिले.

धूर्त म्हातारी

[३]

खालिदने दिलैलाजवळ तिने केलेल्या चोऱ्या व फसवेगिरीची कामे यांची सविस्तर चवकशी केली तेव्हां ती म्हणाली—"तुम्ही काय विचारता आहां हेच मला कळत नाही. मी आपल्या आयुष्यात कधी चोरी केली नाही."

संध्याकाळची वेळ होती म्हणून दिलैलाच्या चोरीविषयी जास्त चवकशी करायला पुरेसा वेळ नव्हता. म्हणून खालिदने दिलैलाला रात्रभर कैदेत ठेवून दुसऱ्या दिवशी पुढची चवकशी करून निर्णय द्यायचे ठरविले.

परंतु तुरुंगाच्या अधिकाऱ्याने तिला तुरुंगात ठेवून घेण्यास नकार दिला. म्हणाला—"ही म्हातारी वस्ताद आहे. पाहरेकऱ्यांच्या डोळ्यात धूळ फेकून ही पळाली तर माझी नोकरी जाईल."

"तू म्हणतोस तेदेखील बरोबर आहे. म्हणून पुरी चवकशी होईपर्यंत चार लोकांची नजर राहील अशा जागी हिला ठेवून हिच्यावर पाहऱ्याची व्यवस्था करणे ठीक होईल." खालिद म्हणाला.

खालिद घोड्यावर बसून निघाला व त्याच्या पाठीमागून पांच फिर्यादी दिलैलाला धरून ओढीत नगराबाहेर घेऊन गेले. तेथे मैदानात एका खांबाला दिलैलाला बांधून ठेवून पांच जणांना तिच्यावर पाहऱ्यासाठी नेमले आणि खालिद घरी निघून गेला.

पांचही फिर्यादी दिलैलाच्या चारीबाजूला बसले. तिच्यावर शिव्यांची लाखोली वाहून त्यांनी तिच्यावर त्यांचा जेवढा राग होता तो काढला. खाणेपिणे झाल्यावर त्यांना झोप आली. बिचाऱ्यांना तीन दिवस झोप मिळाली नव्हती.

मध्यरात्र उलटली होती. दोन वाटसरू विरुद्ध दिशेने आले आणि त्या जागी भेटले. एक गावातून बाहेर आणि एक बाहेरून गावात जात होता. त्यांचे संभाषण दिलैलाला छान ऐकू येत होते.

"बगदादला कोणती वस्तु चांगली घेण्यासारखी मिळते?" बाहेरून येणाऱ्याने विचारले.

"साय लावलेली मध घातलेली बगदादची रसरोटी फार प्रसिद्ध आहे. मी तीन दिवस या गावात होतो. पण मन भरले नाही, आणखी खाण्याची इच्छा आहे." बाहेर जाणारा म्हणाला.

"तरमग मी या गावात राहीन तितके दिवस रसरोटीच खाईन." बाहेरून येणारा म्हणाला.

नगराबाहेर जाणारा मनुष्य पुढे निघाला. बाहेरून येणारा दिलैलाजवळ आला.

मध्यंतरी दिलैला त्यांचे संभाषण लक्ष देऊन ऐकत होती आणि तिने एक युक्ति योजली. तिच्यावर पाहरा ठेवणाऱ्यांच्या हातावर तुरी देऊन पळून जायला तिला ती सर्वात चांगली युक्ति वाटली. तो मनुष्य तिच्याजवळ आला त्या पूर्वी दिलैला ओरडत होती–"मला नको! मला नको! मी नाही खाणार!"

त्या मनुष्याने जवळ आल्यावर तिला विचारले–"कोण तू? तुला असे खांबाला कां बांधून ठेवलं आहे? आणि तू काय खाणार नाही म्हणतेस?"

"अहो दादा, काय सांगू तुम्हांला? माझ्या नवऱ्याने रसरोटीवर साय लावून लावून लक्षावधि रुपये मिळविले. मला काही दिवस ती रसरोटी फार आवडे. मी पुष्कळ खात असे. पण हळूहळू मला तिचा वीट येऊ लागला, इतका की रसरोटी समोर आली की मला ओकाऱ्या येऊ लागत. परवाच आमच्या दुकानात एक श्रीमंत गिऱ्हाईक कोणी एकजण आले. त्या वेळी माझ्या नवऱ्याने मलासुद्धा एक रसरोटी खायला आग्रह केला. मला ती नको होती आणि ओकारी येणार असे वाटू लागले. ते पाहून त्या श्रीमंत माणसाला रसरोटीत काही तरी घातलं आहे असा संशय आला. त्याने समोरची रसरोटी तशीच टाकली आणि निघून गेला. माझ्या नवऱ्याचं नुकसान झालं. त्याने त्या दिवशी तयार केलेल्या सर्व रोट्या फुकट गेल्या. पण चूक होती माझ्या नवऱ्याचीच, त्याने तरी मी ती खावी म्हणून माझ्यावर बळजबरी कां करावी? त्याने सर्व आरोप माझ्यावर लावला आणि माझ्यामुळेच त्याचा सर्व व्यापार बुडाला अशी माझ्याविरुद्ध फिर्याद केली. न्यायाधिशाने मलाच त्या सर्व रोट्या खायला घालायची शिक्षा दिली आणि या खांबाला बांधून ठेवविले. उद्या सकाळपर्यंत सर्व रोट्या आणवून त्या माझ्या समोर ठेवणार आहेत. तोंपर्यंत मला दुसरे काही खायला मिळणार नाही. मी काल संध्याकाळपासून आतांपर्यंत काही खाल्ले नाही." दिलैलाने ही कपोलकल्पित गोष्ट सांगितली.

"तुझ्याच नशिबी कां ही पीडा यावी? मला ही शिक्षा झाली असती तर मी आनंदाने भोगली असती." तो परदेशी म्हणाला.

"त्यात काय, मला सोडून द्या व तुम्ही या जागी उभे रहा. मी तुम्हांला बांधून ठेवते आणि तुमच्या तोंडावर बुरखा घालून ठेवते. थोडया वेळाने राजाचे शिपाई रसरोटया घेऊन येतील. तुम्हांला पाहून मीच खांबाला बांधलेली आहे असे समजून रोटया तुमच्या समोर ठेवतील." दिलैला म्हणाली.

दिलैलाच्या थापेवर विश्वास करून त्या माणसाने तिला सोडले आणि दिलैलाने त्या परदेश्याला त्या खांबाला बांधून ठेवून त्याच्या तोंडावरून बुरखा घातला आणि त्याच्या घोडयावर बसून गावात निघून गेली.

पांच फिर्यादी झोप मोडल्यावर खांबाला बांधलेल्या परदेश्याला न ओळखून व ती दिलैलाच आहे असे समजून शिव्या देऊ लागले. थोडा वेळ ऐकत राहल्यावर तो परदेशी विचारू लागला–"अजून रसरोटया कां येत नाहीत?"

परदेश्याचा पुरुषी आवाज ऐकून पांचही जण चकित झाले. त्यांनी त्याच्या तोंडावरचा बुरखा बाजूला सारून पाहिले व दिलैलाने पुन्हा त्यांना फसवून त्यांच्या हातातून निसटून गेल्याचे त्यांना कळले.

थोडया वेळाने, छान उजाडले व खालिद स्वत: तेथे आला. त्याला दिलैलाने केलेली लबाडी कळली. तिला आता दंड देवविणे कठीण आहे असे वाटले त्याला. म्हणून तो सर्व फिर्यादींना बरोबर घेऊन खलीफांकडे गेला.

खलीफांनी सर्व फिर्याद शांतपणे ऐकून घेतली आणि सर्व फिर्यादींना त्यांचे नुकसान भरून देण्याचे वचन दिले. तरी दिलैलाला कैद करणे आवश्यक होतेच. त्या कामाची जबाबदारी त्यांनी खालिद व मुस्तफा दोघांवर टाकली.

"माझ्याकडून हे काम होणार नाही, सरकार!" खालिद माफी मागत म्हणाला.

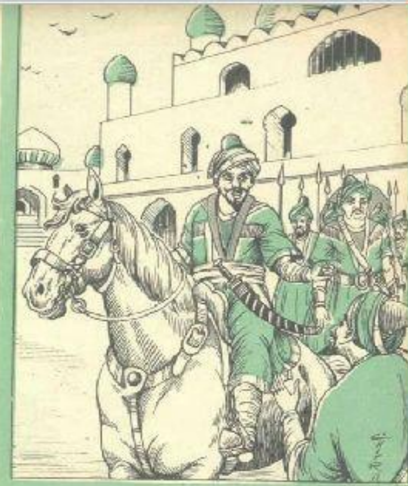
"तरमग तिला कैद करून आणणाऱ्या दुसऱ्या कोणाचे तरी नाव सुचव." खलीफा म्हणाला.

"नवे कोतवाल साहेब अहमदमियां असताना दुसऱ्या कोणाची गरजच काय? त्या पदावर त्यांची नेमणूक झाली तेव्हांपासून त्यांनी एका चोराला तरी कैद केले आहे का? म्हणून त्यांच्यावरच ही जबाबदारी टाकावी." खालिद म्हणाला.

खलीफांनी अहमदला बोलावून दिलैलाच्या विरुद्ध आलेल्या सर्व फिर्यादींचे वर्णन करून तिला कैद करून आणण्याचें काम त्याला सोपविले.

अहमद आपल्या चाळीस शिपायांसह दिलैलाच्या शोधार्थ निघाला. त्या चाळीस शिपायांचा हवालदार गूनी अली नावाचा एक मनुष्य होता. तो आपला अधिकारी अहमद याला म्हणाला–"मालक! दिलैलाला पकडण्याच्या कामी हसन साहेबांची सुद्धा मदत घेतली तर बरोबर होईल, असे मला वाटते."

"अरे पण आपल्याला इतर कोणाच्या मदतीची गरजच काय? आपण काय अगदीच कुचकामाचे आहो? पुन्हा असं कधी बोललास तर पहा, तुझी बत्तीशीच

काढवीन." अहमद थोडा मोठयानेच बोलला त्याचा हेतु हसनला पण ते ऐकू जावे हा होता.

दिलैलाला धरून आणण्याचे काम खलीफांनी अहमदवर टाकले होते. ते ऐकून हसन थोडा निराश झाला होता. अहमद म्हणाला ते ऐकून तो तर हताशच झाला. माझ्या मदती शिवाय अहमद दिलैलाला कसा काय पकडतो, मी सुद्धां पाहतो. असा उलटा विचार त्याच्या मनात आला.

अहमदने आपल्या चाळीस शिपायांना राजमहालाच्या बाहेर मैदानात उभे केले व म्हणाला–"माझ्या तरुण वीर साथी मित्र

"मला ओळखून कैद करणे एकटचा हसनलाच शक्य आहे. खलीफांनी मला कैद करण्याची कामगिरी त्याला सोपविली नाही, हे आपले नशीबच समज. या अहमदला तू सुद्धा फसवू शकशील, अशी माझी खात्री आहे."

"मग आई मी, जाऊ म्हणतेस त्याची खोड मोडायला?" जीनाबने आपल्या आईला विचारले.

"होय, माझ्या मनातली गोष्ट तू ओळखलीस! तर मग तूच जा!" दिलैला म्हणाली.

हो! तुम्ही आपले चार गट करून बगदाद शहरातल्या चार दिशांना जा आणि सारे शहर चाळून काढा. उद्या दुपारी सर्व मुस्ताफा गल्लीच्या टोकाला जी सराय आहे तेथे या. मी तेथे तुम्हां सर्वांना भेटेन."

अहमदच्या हुकमाप्रमाणे त्याचे शिपाई दहादहा जणांचा एकेक गट करून निघाले. अहमद स्वत: एकटा दिलैलाचा शोध काढीत निघाला.

खलीफांनी तिला धरण्याची कामगिरी अहमदला सोपविली असल्याचे दिलैलाला जेव्हां कळले तेव्हां तिने त्याची फिकीरच केली नाही. ती आपल्या मुलीला म्हणाली–

जीनाब तरुण होती व सुंदर पण होतीच. खूप नटून तिने तोंडावर एक पातळ बुरखा टाकला आणि मुस्ताफा गल्लीच्या टोकावर हज करीमची सराय होती तेथे आली. तिने मोठ्या अदबीने हज करीमला सलाम केला व म्हणाली–"आमची काही नातेवाईक मंडळी आज येथे येणार आहेत. त्यांना उतरण्यासाठी एक मोठी खोली पाहिजे. मी पाच दीनार भाडे देईन."

हज करीम जीनाबचे सौंदर्य व तारुण्य पाहूनच खूष झाला होता. म्हणाला–"भाड्या बिड्याची गरजच काय. येथे राहतील तेव्हां माझ्याच कडची दारू विकत घेऊन नाही का पिणार?"

बरोबर सांगितले. सर्व एकाहून एक दारू पिणारे आहेत." जीनाब म्हणाली.

जीनाबने घरी जाऊन गालिचे, लोड तक्के मोठमोठ्या थाळ्या व दारू पिण्यासाठी सुंदर सुंदर प्याले आणून सर्व खोली छान सजवून ठेवली आणि स्वत: सरायीच्या दारावर जाऊन उभी राहली.

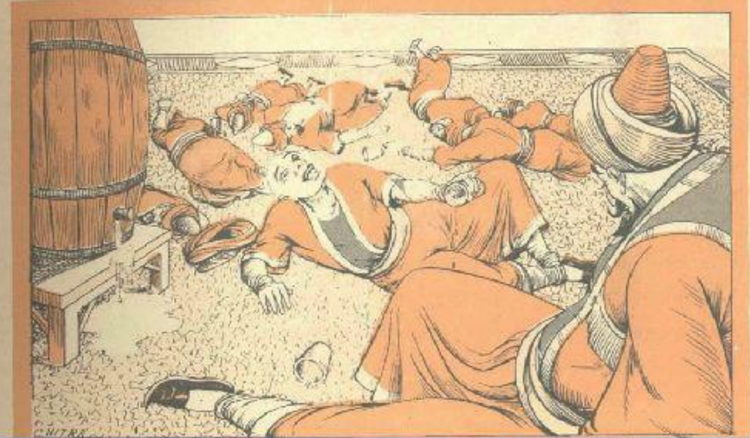
सर्वांत प्रथम गूनी अली आपल्या गटातल्या शिपायांबरोबर आला. त्याला पाहून तिने विचारले–"अहमद आपणच का?"

"नाही नाही, माझे नाव गूनी अली आहे." तिच्याकडे पाहात स्मित करून गूनी अली म्हणाला.

"अस्सं, अस्सं! आपल्या सर्वांच्या स्वागतासाठीच मला येथे नेमले आहे." असे सांगून जीनाब त्या सर्वांना सजवून ठेवलेल्या खोलीत घेऊन गेली.

पहिल्या गटातले दहाजण दारूच्या पिपाच्या चारीबाजूला घोळका करून उभे राहले आणि त्यांनी मनसोक्त दारू पिऊन घेतली. त्या दारूत जीनाबने भांग घालून ठेवली होती. म्हणून दारू प्याल्याबरोबर सर्व छान झिंगून बेशुद्ध होऊन पडले.

जीनाब त्या सर्वांना पाय धरून फरपटत ओढत मागच्या बाजूला परसात घेऊन गेली

आणि एकावर एकाला ओणक्यासारखे रचून ठेवले. शेवटी त्यांच्यावर एक चादर घालून त्यांना झाकून ठेवले. नंतर पुन्हां खोली साफ करून ठेवून सरायीच्या दारावर येऊन उभी राहली.

थोडया वेळाने दुसऱ्या गटातले शिपाई आले. त्यांची व त्यांच्या मागाहून तिसऱ्या व चवथ्या गटातल्या शिपायांची तीच गत झाली. शेवटी अहमद घोडयावर बसून आला. तिने दरवाज्यात जीनाबला उभी पाहून विचारले–"ए पोरी माझे शिपाई इकडे आले नाहीत का?"

"कोतवाल अहमदसाहेब आपणच नव्हे का? तर मग ऐका, या गल्लीच्या तोंडावर त्यांना कोणती तरी म्हातारी भेटली तिला कैद करून आणण्यासाठी गेल्याचे आपल्याला सांगायला त्यांनी मला सांगितले आहे. ते येईपर्यंत आपण आत बसावे." जीनाब म्हणाली.

[illegible] झाला. आत जाऊन त्याने मनसोक्त दारू पिऊन घेतली आणि तो सुद्धा बेशुद्ध होऊन जमिनीवर लोळू लागला. जीनाबने त्याच्या अंगावरचे सर्व कपडे उतरवून नंतर सर्व शिपायांचे गणवेष काढून टाकले आणि अहमदच्या घोडयावर बसून घरी निघून गेली.

अहमद व त्याचे शिपाई दोन दिवस बेशुद्ध स्थितीत झोपून राहल्यावर तिसऱ्या दिवशी जागे झाले तेव्हां त्यांना ते कोठे आहेत व तेथे कसे आले हे कळले नाही. परंतु हळू हळू त्या पोरीने सर्वांना फसविल्याचे त्यांच्या लक्षात आले. अंगावर चड्डी व बनियनशिवाय दुसरे कपडे नव्हते. म्हणून त्यांना बाहेर पडण्यातदेखील शरम वाटली. परंतु त्या शिवाय दुसरा उपायच नव्हता. माना खाली घालून सर्व गल्लीत शिरले.

(चालू)

साहसी योद्धा

धरणीकोट येथे शूरवर्मा नावाचा एक कुलीन क्षत्रियवंशी मनुष्य रहात असे. त्याला एक सुंदर मुलगी होती. तिचे नाव मालिनी असे होते. मालिनी रूप लावण्याबरोबर एका मोठ्या दौलतीला वारसदार पण होती. म्हणून तिच्याशी लग्नाची इच्छा असणारे अनेक तरुण होते. परंतु त्यांच्यापैकी एकालाही यश मिळाले नाही. कारण, एकाद्या शूर साहसी योद्धयाबरोबरच आपल्या मुलीचे लग्न करून द्यायचे शूरवर्म्याने ठरविले होते.

धरणीकोट येथेच कीर्तिसिंह नावाचा एक सुंदर तरुण युवक रहात असे. त्याच्या वाडवडिलांनी मोठमोठ्या लढाया लढून सत्ता गाजविली होती. परंतु कीर्तिसिंह जन्मण्यापूर्वीच त्या घराण्याचे सर्व वैभव नाहीसे झाले होते. कीर्तिसिंहाच्या मालकीचा उरला होता तो फक्त एक घोडा व एक तलवार. म्हणून तो सैन्यात एक सामान्य सैनिक म्हणून नोकरी करीत असे. तो महापराक्रमी व शूर होता. पण त्याला आपले शौर्य व साहस दाखविण्यास कधी संधीच मिळाली नाही.

एक दिवशी कीर्तिसिंह दूरवर प्रवास करून घरी परत येत होता. गावाबाहेर शूरवर्म्याचा वाडा पाहून त्याने आपला घोडा थांबविला. त्याला फार तहान लागली होती. त्याला व त्याच्या घोडयाला प्यायला पाणी मिळेल या आशेने तो त्या वाडया-जवळ आला.

वाडयासमोर एक सुंदर उद्यान होते. मध्यभागी एक सुंदर कुंड होते व त्यात कमळे उमललेली होती. काठावर मालिनी बसली होती. कोणी येत असल्याचा आवाज ऐकून तिने वळून पाहिले आणि "कोण

आपण, काय पाहिजे आपल्याला?" असे विचारले.

मालिनीचे रूप पाहून कीर्तिसिंह चकितच झाला. मालिनी पण कीर्तिसिंहाचे सौंदर्य पाहून आश्चर्य चकित झाली होती.

"मी फार दुरून येतो आहे, मला व माझ्या घोड्याला तहान लागली आहे. आम्हांला प्यायला पाणी मिळेल का?" कीर्तिसिंहाने विचारले.

मालिनीने टाळी वाजविल्याबरोबर एक नोकर आला. त्याला तिने प्यायला पाणी घेऊन यायला सांगितले आणि म्हणाली– "घोड्याला पण पाणी पाजून घेऊन ये."

त्या प्रमाणे नोकर कीर्तिसिंहाला पाणी प्यायला देऊन घोड्याला पाणी पाजायला घेऊन गेला.

पाणी प्याल्यावर कीर्तिसिंहाला हुशारी वाटली. त्याने चारीबाजूला एकदा पाहून मालिनीला विचारले–"ही बाग किती सुंदर आहे, पण आपण अशा उदास कां?"

मालिनी आपल्या मनाची व्यथा कशी सांगावयाची या विचाराने निराशासूचक स्मित करून म्हणाली–"मी उदास कां विचारतां? आपापले नशीब, आणखी काय? जगात कोठे अर्जुन किंवा भीम आहे का जांवई करून घ्यायला माझे बाबा शोधत आहेत. आणखी काय?"

"मग आमच्या सारख्या सामान्य सैनिकाने अशी महत्वाकांक्षा करणे म्हणजे मूर्खपणाच ठरेल. आपल्या वंशाचा व उच्चकुळाचा अभिमान असला तरी उपयोग काय? आतां माझ्याजवळ उरली आहे ती ही एक तलवार आणि हा घोडा. आपला पराक्रम दाखवायला संधी तरी कोठून मिळणार? कारण, मी आहे आज सामान्य सैनिक!" कीर्तिसिंह म्हणाला.

"तुमच्या सारख्या शूर पुरुषाबरोबर गरीबीत संसार करायला कोणती ही स्त्री आनंदाने तयार होइल. पण वडिलांना ते पटले पाहिजे!" मालिनी म्हणाली.

दोघे बोलतच होते, नोकर घोड्याला पाणी पाजून घेऊन आला. "आतां या तुम्ही, परक्या पुरुषाशी बोललेले, वडिलांना आवडत नाही." मालिनी म्हणाली.

कीर्तिसिंह आपल्या घोड्यावर बसून घरी परतला. किती प्रयत्न केला तरी तो मालिनीला विसरू शकला नाही. मालिनी स्वतंत्र नव्हती. तिच्या मनात आले असते तरी त्याच्याशी तिला विवाह करून घेणे शक्य नव्हते. कीर्तिसिंहाला हे कळत होते व तो त्याच विचारात निराश होऊन रानावनात हिंडत असे.

एकदा तो असाच डोंगरात फिरत असता त्याला एका जागी एक झोपडी दिसली. त्या झोपडीच्या समोर एक म्हातारी उभी होती. तिने कीर्तिसिंहाचा उदास चेहरा पाहून त्याला त्याचे कारण विचारले.

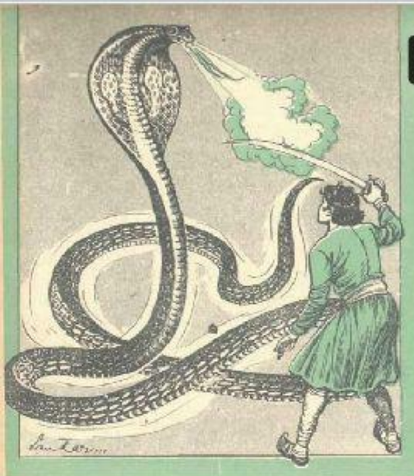
त्या म्हातारीला सर्व सांगून टाकावे, असे कीर्तिसिंहाला वाटले आणि त्याने सांगून पण टाकले. सर्व ऐकून घेऊन म्हातारी झोपडीत गेली आणि डबी घेऊन बाहेर येऊन म्हणाली– "या डबीत एक लहानशी अळी आहे. ही जमिनीवर पडली तर एक मोठा साप होईल.

तू त्याला ठार केलेस तर तुला एक शूर साहसी योद्धा म्हणून सर्व ओळखू लागतील. प्रयत्न करून पहा, तुला त्यात यश येईल व तुझी इच्छापण पुरी होईल." असे सांगून म्हातारीने ती डबी कीर्तिसिंहाला दिली.

दुसऱ्या दिवशी कीर्तिसिंह ती डबी आपल्या अंगरख्यात काळजीपूर्वक ठेवून देऊन शूरवर्म्याच्या घरी गेला. शूरवर्म्याने त्याला येण्याचे कारण विचारले.

तो म्हणाला–"एका कुलीन क्षत्रिय वंशात माझा जन्म झाला आहे. माझ्या वाडवडिलांनी मोठमोठ्या लढाया लढून राज्ये मिळविली आणि घालविली. म्हणून

आज मी एक सामान्य सैनिक म्हणून आपल्या पदरी काम करीत आहे. तरी आपल्या मुलीशी लग्न करण्याच्या विचाराने मी आपणांकडे त्याविषयी बोलण्यासाठी आलो आहे." कीर्तिसिंह म्हणाला.

शूरवर्मा कीर्तिसिंहाकडे लक्षपूर्वक पाहून त्याला म्हणाला–"इतर सर्व गोष्टी मागाहून पाहू. प्रथम तू, कोणकोणती साहसाची कामे केलीस ती सांग."

"मी एक सामान्य सैनिक आहे. एक दोन लहानसहान युद्धात भाग घ्यायला मला संधी मिळाली आहे. पण मोठ्या लढाईत भाग घेण्याची व शौर्य पराक्रम गाजविण्याची संधी मला अद्याप मिळालेली नाही. तरी तशी संधी मिळाल्यास मी आपल्या शौर्य व साहसाचा परिचय देऊ शकेन." कीर्तिसिंह म्हणाला.

"तरमग काहीतरी असामान्य साहसाची कामगिरी करून दाखविल्यावर तू माझ्याकडे ये." शूरवर्म्याने त्याला या कठोर स्वरात उत्तर देऊन निरोप दिला.

कीर्तिसिंह मान खाली करून निराश मनाने बाहेर गेला. बाहेर आल्याबरोबर त्याने डबी काढून अळी जमिनीवर टाकली. दुसऱ्या क्षणाला बाहेरून मोठा आरडा ओरडा ऐकू आला तेव्हां शूरवर्मा बाहेर आला. एक भयंकर मोठा साप फूत्कार सोडीत सर्वांना जणुंकाही गिळण्यासाठी फडा वर करून उभा होता.

"अरे पाहात उभे काय करता? ठार करा त्या सापाला!" शूरवर्मा ओरडून म्हणाला. परंतु कोणी जागचा हलला देखील नाही, उलट सर्व दूर दूर पळाले.

"महाराज! या सापाला ठार करणे सोपे नाही." सर्व हात जोडून म्हणाले.

"थांबा, मागे व्हा! मी त्या सापाचा समाचार घेतो." असे म्हणत कीर्तिसिंह म्यानेतून तलवार उपसून त्या सापावर धावला. साप आपल्या शेपटीने कीर्तिसिंहाला पकडून आवळण्याचा प्रयत्न करू लागला. परंतु कीर्तिसिंह त्याची शेपटी व डोके छाटून टाकण्याचा प्रयत्न करू लागला. साप चपळाईने स्वतःचा बचाव करून कीर्तिसिंहावर धावून येऊ लागला.

अशातऱ्हेने कीर्तिसिंह व सापाचे द्वंद्व सुरू झाले. सापाने आपल्या चपळाईची शिकस्त करून कीर्तिसिंहाला तोंडाने किंवा शेपटीने धरण्याचा प्रयत्न करून पाहिला. परंतु कीर्तिसिंहाने तितक्याच चातुर्याने सापाचे सर्व प्रयत्न निष्फळ केले. शेवटी कीर्तिसिंह सापाची शेवटी कापण्यात यशस्वी झाला आणि त्यानंतर त्याने सापावर तलवारीचे सपासप वार करून त्या सापाची गुर्मी उतरविली आणि एक मर्मी वार करून सापाची मुंडी छाटून टाकली.

ते भयंकर युद्ध दुरून पाहणाऱ्यांच्या अंगाला घामच सुटला. शूरवर्मा कीर्तिसिंहाचा पराक्रम पाहून खूष झाला. त्याने जवळ जाऊन त्याची पाठ थोपटली आणि म्हणाला–"शाबास! तू खरोखरच शूर साहसी आहेस."

त्यानंतर शूरवर्म्याने कीर्तिसिंहाच्या स्नानादीची व्यवस्था करण्यास सांगून राजपुरोहितांकडे निरोप पाठविला.

त्यानंतर मालिनी व कीर्तिसिंह यांचा विवाह थाटामाटाने पार पडला. काही दिवसांनी कीर्तिसिंह ती डबी व एक पिशवी घेऊन त्या डोंगराळ प्रदेशात गेला. तेथे त्या म्हातारीला भेटून तिचे आभार मानले आणि तिला पिशवी व डबी देत म्हणाला–"आजी! तुमची ही डबी व ही तुमच्या प्रेमाची खूण म्हणून पिशवी ठेवून घ्या."

म्हातारीने पिशवीत काय आहे पाहिले. सोन्याची नाणी होती आणि डबीत अळी होती. तिने कीर्तिंहाला आशीर्वाद देऊन निरोप दिला.

शेरास [illegible]

एका गावी एक श्रीमंत मनुष्य भोळ्या भाबड्या लोकांना फसवून पैसे मिळविण्याचा धंदा करीत असे. त्याच गावी एक लबाड मनुष्य श्रीमंत लोकांना फसवून पोट भरण्याचा धंदा करीत असे. एकदां त्याने त्या श्रीमंत माणसाला फसविण्याचे ठरविले. त्याने एक दागिना त्या श्रीमंत गृहस्थाकडे गहाण ठेवून शंभर रुपये घेऊन गेला. चार दिवसांनंतर त्या श्रीमंताला रुपये परत देऊन म्हणाला–"आपल्याला विना कारण कष्ट दिला. आपल्या कडून नेलेल्या रुपयांची गरजच पडली नाही." श्रीमंताने रुपये मोजून पाहिले, एकशेवीस होते.

"व्याजाचे वीस रुपये दिलेस? मी इतका लोभी आहे का?" श्रीमंताने विचारले.

"नाही, मी तुमचे रुपयेच तुम्हांला दिले. त्यांना मुले झाली!" तो लबाड मनुष्य म्हणाला. श्रीमंत मनुष्याने रुपये ठेवून घेऊन गहाण ठेवलेला दागिना परत केला.

आणखी काही दिवस लोटले. त्या लबाड माणसाने मुलीचे लग्न असल्याचे सांगून त्या श्रीमंताकडून एक हजार रुपये मागून घेतले आणि चार महिन्यांनी परत करण्याचे वचन दिले. त्या श्रीमंत मनुष्याने त्याला जास्त विचारपूस केल्याशिवाय एक हजार रुपये दिले.

चार महिने होऊन गेले, पाचवा महिना पण लोटला. तेव्हां त्या श्रीमंत माणसाने लबाड माणसाला बोलावून रुपये परत द्यायला सांगितले. तेव्हां तो कोणी जवळचा नातेवाईक मेल्यासारखा दुःख प्रगट करीत म्हणाला–"मालक! काय सांगू? माझ्या मुलीचे लग्न व्हायच्या आधीच आपले सर्व रुपये मरून गेले हो! मी त्यांची अन्त्येष्टी केली आणि आतां मुलीचे लग्न कसे करावयाचे हा प्रश्न आहे."

श्रीमंत मनुष्य रागाने म्हणाला–"रुपये मरून गेले? ही काय लबाडी?"

"मालक! ज्या रुपयांना मुले होतात ते मरतात पण! पाहिजे तर कोणाला विचारून पहा!" लबाड मनुष्य म्हणाला.

आरसा

फार प्राचीन काळातील गोष्ट आहे. एक लहानशा गावी वांग नावाचा एक तरुण युवक रहात असे. सर्व गावकरी भोळेभाबडे होते. सर्वांत जास्त भोळा होता तो वांगच.

एकदा वांग एका कावडीत कोळसे घालून शहरात जायला निघाला. वांग पूर्वी त्या शहरात कधी गेला नव्हता.

वांगची बायको गावाच्या टोकापर्यंत नवऱ्याला पोचवायला आली आणि त्याला निरोप देऊन म्हणाली–"या, लवकर परत या! बरोबर बरकत करून घेऊन या. परत येतांना माझ्यासाठी एक कंगवा घेऊन या."

"कंगवा?" वांगने आश्चर्य चकित होऊन विचारले. त्याने त्या पूर्वी कंगवा हा शब्द ऐकला नव्हता. त्या काळात चीन देशातल्या स्त्रिया लाकडी फण्या आपल्या केसात खोचून ठेवीत असत. त्या फण्या विळ्यासारख्या वांकड्या असत.

"ठीक असा असतो कंगवा असे सांगून आकाशात चंद्राची पुसट कोर दिसत होती तिने ती वांगला दाखविली. कित्येक दिवसांनी वांग शहरात येऊन पोचला. कोळशांची किंमत त्याला बरी मिळाली.

त्या दिवशी संध्याकाळी तो शहरातल्या गर्दीतून चालत असतां त्याला बायकोने काही तरी आणायला सांगितल्याचे आठवले. पण त्या वस्तूचे नाव त्याला आठवले नाही. तशी वस्तु आकाशात दिसेल असे समजून त्याने आकाशाकडे पाहिले. तेथे त्याला पूर्ण चंद्र दिसला. तो कोणती तरी गोल वस्तु बायकोला हवी असेल असे समजून एका दुकानात एक गोल वस्तु दिसली ती घेण्यासाठी दुकानात गेला. ती वस्तु घेऊन तो घरी परतला.

परत येते वेळी सुद्धां वांगला बरेच दिवस वाटेत लागले. त्याने शहरात विकत